A koronavírus árnyékában

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 790 Ft
2020. április / XXXII. évfolyam 4. szám

szombat

VEGYES házasság és zsidó identitás

Barna Ildikó
Bedő Viktória
Sergio Della Pergola
Heisler András
Karády Viktor
Kovács András
Konrád Miklós
Schweitzer Gábor

Nők a hallgatás mögött

A Tóra mindnyájunké

100%
zsidó kultúra
szombat
Zsidó politikai és kulturális folyóirat
1% támogatás
a Szombat Alapítványnak
18165850-1-42
Fonódó Budapest
Párkeresés

Csányi 5
FŐZZÜNK FŰSZERES ESZTERREL!
Mit főztünk Peszachra?
04. 20. | 17:00
Jegyek a jegy.hu-n vásárolhatók.
Cím: 1077 Budapest, Csányi utca 5.

TARTALOM

4 | Schweitzer Gábor:
A Rosenberg- afférr
(Avagy szabad-e zsinagógai áldásban részesíteni a vegyes párokat?)

5 | A koronavírus árnyékában

7 | Konrád Miklós:
„Vérvegyülés”és beolvadás
(Vegyes házasság és asszimilációs remények a 19. században)

12 | Karády Viktor:
Reverzális és zsidó–keresztény házasságok Budapesten a Soá előtti fél évszázadban

15 | Sergio Della Pergola:
Kiházasodás a zsidó közösségből

16 | A megtartó hagyomány
(Vegyes házasságok három nyugati országban)

18 | A 18-24 évesek 74 %-a származik vegyes házasságból
(Két részlet Kovács András és Barna Ildikó tanulmánykötetéből)

19 | „A vegyes házasságokban élőket nem veszíthetjük el”
(Heisler András Mazsihisz elnök a vegyes házasságról)

20 | Bóka B. László:
A tabu fogságában

22 | Bedő Viktória:
Tanulságok és tanácsok a tengerentúlról

26 | Nyitottnak és kísérletezőnek lenni
(Interjú Böröcz Lászlóval)

28 | A Tóra mindnyájunké”
Új fordítás, modern kommentárokkal az interneten
(Bóka B. László)

30 | Nora Gold:
A halott ember

32 | Götz Eszter:
Nők a hallgatás mögött

22–24. TANULSÁGOK A TENGERENTÚLRÓL

szombat

2020. április
5779. niszán-ijár

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:
Deák Gábor, Itamár Jáoz-Keszt
Komoróczy Szonja Ráhel
Korányi László, Kovács András
Novák Attila

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Muraközi Zsóka szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:
Uri Asaf, Bassa László, Bóka B. László
Csáki Márton, Mátraházi (Suematra) Zsuzsa
Németh Ványi Klári, Szarka Zsuzsa
Várnai Pál

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Mazsihisz
Mazsök
Nemzeti Együttműködési Alap
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2020. március 14-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1054 Budapest, Tüköry utca 3.
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org

Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 6950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat" számú alszámlán

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.
HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Schweitzer Gábor

A ROSENBERG-AFFÉR

Avagy szabad-e zsinagógai áldásban részesíteni a vegyes párokat?

A *Szegedi Napló* vasárnapi élclapmellékletének, a *Hüvelyk Matyi*nak 1895. október 27-i számában jelent meg a Csipi-Csóka álnéven író, *Kulinyi Zsigmond*, hírlapíró és szerkesztő, nem mellékesen a *Lőw Immánuel*lel 1885-ben közzétett szegedi zsidók történetéről írott kötet társszerzője, „*Vegyes párok*" című gúnyverse.

„Az aradi rabbi,
Az aztán a rabbi,
Érdemes volt neki,
Babérokat adni.

Ő az első, aki
Bátran nekivágott –
Szépen megáldja a
Vegyes házasságot.

Már ő nem szaporít
Tuczat-rabbi számot,
Hűséggel követi
Ősét: Ábrahámot.

Példát ad nyájának
S a sok vegyes párnak,
Kik majd házasodni
Mind Aradra járnak."[1]

De vajon mivel érdemelte ki *Rosenberg Sándor* (1844-1909), az aradi izraelita hitközség főrabbija a gúnyverset? Ezt kívánjuk az alábbiakban kideríteni.

Rosenberg Sándor

A polgári átalakulással összefüggésben a dualizmus idején nagy horderejű jogszabályokat fogadtak el Magyarországon az állam és az egyházak kapcsolatait illetően. Ezek közé tartoztak az állam és egyház elválasztását is előmozdító ún. egyházpolitikai törvények is: a kötelező polgári házasságot bevezető 1894. évi XXXI. tc., a gyermekek vallásáról rendelkező 1894. évi XXXII. tc., az állami anyakönyvek bevezetését elrendelő 1894. évi XXXIII. tc., az izraelita felekezet bevett vallássá nyilvánításáról szóló 1895. évi XLII. tc., valamint a vallás szabad gyakorlatáról rendelkező 1895. évi XLIII. tc. A mostani áttekintés szempontjából a kötelező polgári házasság bevezetésének az adott különös jelen-

A KORONAVÍRUS ÁRNYÉKÁBAN

Amikor ezeket a sorokat, és vele áprilisi lapszámunkat nyomdába küldjük, a világ – benne Magyarország és Izrael is – a koronavírus-járvány ellen harcol.

A világot néhány hónap alatt felforgató tömeges világjárványban, a sokasodó és helyenként ellentmondó információk özönében egyelőre inkább az aggodalom határozza meg a hangulatunkat, mint a remény, de a szolidaritás világszerte és itthon is felbukkanó gesztusaiból – melyek nem néznek hitet, származást és ideológiai hovatartozást – erőt meríthetünk.

Kérünk mindenkit, kövesse a hivatalos járványügyi szervek felhívásait és utasításait, vigyázzon magára, és vigyázzon másokra, elsősorban az idősekre, krónikus betegekre, akik esetében a vírus nagyobb kockázatokkal járhat.

Persze, a kivételes körülmények között is zajlik a demokratikus – olykor a jogállam határait is feszegető – politikai küzdelem mindenütt a szabad világban, és vannak aggodalmak, hogy az autoriter hatalomgyakorlás – melynek Magyarországon és Izraelben is látjuk jeleit – visszaélhet a rendkívüli helyzettel. Jeleznünk kell a veszélyt és szembeszállni vele.

A demokratikus politikai arénán kívüli szélsőségesek a koronavírust is uszító célokra használják, például azok, akik az amerikai Anti-Defamation League jelzése szerint, a középkori vérvádak mintájára máris a zsidókat vádolják a koronavírus miatt. Bízhatunk viszont abban, hogy azok az elvakult neonácik, akik az USÁban felhívást tettek közzé, hogy híveik koronavírussal fertőzzék meg a zsidókat és a rendőröket, magukat járatják le, és teszik minden épeszű ember számára viszolyogtatóvá.

A közösségi életnek is példátlan nehézséget okoz a járvány: nem járhatunk társas rendezvényekre, sőt idősebb családtagjainkat is távolságtartással óvjuk ezekben a napokban, nehogy megfertőzzük őket. A vallási életet is csak otthonainkban gyakorolhatjuk. Szombati és ünnepi felkészülés céljából, és hétköznapi előadásaik alkalmával online követhetjük rabbijainkat, előimádkozóinkat, sőt, az izraeli rabbinátus korlátozásokkal (ha a magány valakinek depressziót okoz, és ez életét veszélyezteti) engedélyezte az interneten közvetített szédereket a járvány miatt, a Zoom internetes alkalmazás felhasználásával, ha az ünnep előtt bekapcsolják a hívek készülékeiket, és az ünnep alatt nem nyúlnak hozzá.

Kívánunk mindenkinek a körülményekhez képest örömteli, jó ünnepet: hag peszah szameah, bár tudjuk, annak, aki egyedül él, ezekben a hetekben, hónapokban a magány még szorongatóbb. Aki teheti, vegye fel a kapcsolatot telefonon, skype-on, messengeren egyedülálló rokonaival, barátaival, ismerőseivel, az emberi hang ezekben a napokban nagyon sokat számít. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a Budapesti Zsidó Hitközség krízis támogató telefonszáma 06 30 541 6524.

Mi mindenesetre tesszük a dolgunkat: a rendkívüli körülmények között is írjuk és szerkesztjük továbbra is a lapot – hónapokkal előre dolgozva –, hogy Önök, kedves olvasóink, a megszokott nyomtatott formában is olvashassák a *Szombat*ot, és friss hírekkel is szolgálunk www.szombat.org honlapunkon.

A járvány következményei azonban természetesen szerkesztőségünket is érintik. Megnehezedett az utcai és könyvesbolti terjesztés, és támogatóink maguk is a környezetünket sújtó krízis árnyékában működnek. Helyzetünk nehéz, így arra kell kérnünk és biztatnunk olvasóinkat, hogy akik tehetik, adójuk 1%-át a fentiek megfontolásával is ajánlják a Szombat Alapítványnak (Adószám: 18165850-1-42), vagy közvetlen támogatásukkal, előfizetésükkel, hirdetésükkel támogassák lapunkat. Nevük és postacímük megjelölésével, telebankos vagy internetes átutalásukkal közvetlenül is intézhetik előfizetésüket a Mazsike Szombat szerkesztősége OTP Bank, 11709002-20066703 számlaszámára, és rendszeresen postacímükre kapják a Szombatot. Külföldi előfizetés egy évre: 50 Euro vagy 70 USD (IBAN számlaszám: HU45117090022006670300000000, SWIFT: OTPVHUHB)

Ha lapunk előfizetése, támogatás, vagy hirdetés ügyében tájékozódni szeretnének, kérjük, lépjenek kapcsolatba szerkesztőségünkkel az info@szombat.org e-mail címen.

Számíthatnak ránk, mi is számítunk Önökre!

A Szombat szerkesztősége

tőséget, hogy anélkül biztosított lehetőséget a vallási értelemben vegyes – zsidó-keresztény – házasság megkötésére, hogy a zsidó házastársat áttérésre késztette volna.

A magyarországi egyházaknak és vallásfelekezeteknek, így az izraelita felekezetnek is fel kellett készülnie az egyházpolitikai törvények várható következményeire. Miközben az egyházpolitikai törvények hatályba lépésének időszakában a jelentősebb haladó – neológ – irányvonalat követő hitközségek, miként a pécsi, vagy a szegedi, önállóan is törekedtek a követendő eljárások kidolgozására, 1895 októberére a fővárosban rabbigyűlést hívtak össze az irányadó eljárások lehetséges és kívánatos egységesítése érdekében. Rosenberg Sándor, az aradi izraelita hitközség főrabbija ugyanakkor azok közé tartozott, akik önálló javaslatokkal léptek fel. A hitközség képviselőtestületének címzett memorandumában egyebek mellett azt vetette fel, hogy amennyiben az állami hatóság előtt megkötött vegyes házasság esetében – jóllehet az ilyen házasság a *kidusin* meghatározott módja szerint vallásilag nem szentesíthető – a zsidó fél a keresztény fél beleegyezésével azt kívánná, hogy rabbi is adja reá *„ünnepélyesen és nyilvánosan az áldást”*, úgy ez a zsidó vallás *„türelmes és humánus szellemében nem csak meg van engedve, de kötelesség*

is." Az áldás előfeltételeként ugyanakkor azt az utóbb általa később visszavont javaslatot vetette fel, hogy a házasfeleknek meg kell egyezniük abban, hogy a születendő gyermekek az izraelita vallásban, vagy nemük szerint, a zsidó apa, vagy zsidó anya vallásában neveltetnek. Az áldás tartalmát és formáját a rabbi állapíthatja meg.[2] A javaslat lényege szerint tehát vegyes házasság zsidó szertartás szerint továbbra sem köthető – ezt a zsidó vallásjog nem teszi lehetővé –, ellenben a polgári hatóság előtt megkötött vegyes házasságot a rabbi áldásban részesítheti. Olyan szimbolikus jelentőségű áldásban, amelynek nincs semmiféle kötőereje, vagy következménye.

A Rosenberg Sándor által javasolt zsinagógai áldás körül elhúzódó polémia bontakozott ki: rabbik és világiak szólaltak meg, zsidó és nem zsidó orgánumok nyilvánítottak véleményt, röpiratokat adtak ki, sőt még monográfia is megjelent ebben a témakörben. A fővárosban 1895. október 15-én és 16-án, 71 haladó rabbi részvételével tartott rabbigyűlésen elfogadott határozatok egyértelműen elutasították az aradi főrabbi javaslatát. *„Vegyes házasság, jóllehet annak érvényét polgári vonatkozásaiban teljesen elismerjük, sem esketéssel, sem áldással, sem más vallásos szertartással meg nem szentelhető."*[3] A rabbitanácskozáson mellesleg nem véletlenül vettek részt 71-en, hiszen ez a szám megfelelt az egykori jeruzsálemi Szentélyben ülésező legfőbb bírói fórom, a Nagy Szanhedrin létszámával.

Ez az elutasító döntés azonban nem tántorította el szándékától Rosenberg Sándort. A Szegedi Napló adta tudtul, hogy 1895. október 27-én kötött polgári házasságot Pártos Nándor, izraelita vallású nagykereskedő a római katolikus vallású Killián Leopoldinával. Miután a szegedi zsinagógában nem kaphattak áldást házasságukra, Rosenberg Sándorhoz fordultak, aki készséggel állt az ifjú pár rendelkezésére. A polgári házasságot kötött vegyespárt 1895. október 31-én részesítette Rosenberg Sándor áldásban az aradi zsinagógában. Ez volt tehát az első alkalom, hogy vallási értelemben vegyes pár zsinagógai áldásban részesült Magyarországon. A nagy érdeklődés mellett megtartott szertartáson Salacz Gyula, Arad város polgármestere is részt vett a városi tisztikarával együtt.[4] Beszédében Rosenberg Sándor arra mutatott rá, hogy miután meggyőződése szerint *„a prófétaszerű zsidó-elviség értelmében jogosultabb a szív- és szellembeli vallás parancsolata, mely az embereket testvériesíti, mint a dogma, mely őket egymástól elidegeníti"*, tiszta vallásos zsidó szívvel fohászkodott a *„mennybeli közös atyához"*, hogy valósítsa meg az ifjú páron a tórában foglalt papi áldást.[5]

Az „aradi áldás" átvételét egyértelműen elutasították a haladó hitközségek rabbijai. A pécsi izraelita hitközség főrabbija, *Perls Ármin* teológiai és vallásjogi érveket sorakoztatott fel az aradi áldással szemben. *„A vallásos élet (...) oly dilemma elé, állítja az aradi rabbit, amelyből nincs menekülés. Vagy-vagy! Vagy megengedi vallásunk a házasságot keresztény és zsidó között, akkor össze kell adni őket; vagy nem engedi meg, ámde akkor az ilyen vallásellenes házasságot megáldani nem szabad. Igen is nem szabad. Mert ha a vegyes házasok meg nem eskethetők, azért nem eskethetők, mert zsidó fél kereszténnyel vallásunk szerint egybe nem kelhet. Ha mégis megcselekszi, bűnt követ el. Áthág egy tilalmat. Megszeg egy iszurt. A papnak nincs hatalmában, hogy ezt megakadályozza, de szabad-e vallásellenes cselekményben közreműködnie (...)? Zsidó pap, ki ilyent tesz, nem pásztora nyájának, hanem farkasa, nem őre hitének, hanem lerombolója."*[6] A szegedi zsidó hitközség főrabbija, *Löw Immánuel* a vajúdó kor beteges szüleményének, *„életképtelen torzképződménynek"* tekintette a Rosenberg Sándor által felvetett áldást, ami ráadásul azt a hamis látszatot is keltheti a vegyes pár részéről, hogy vallásilag meg is esketék őket.[7] *Klein József*, a marcali izraelita hitközség rabbija pedig azt javasolta a szerinte a humanizmus túltengésébe esett Rosenberg Sándornak, hogy a polgári házasság megkötése előtt részesítse áldásban a vegyes párokat, hiszen *„mint pap megáldhatja embertársait mindig bármely tervük kivitele előtt"*[8] Ezt Klein József – szemben a vallási szempontból megengedhetetlen zsinagógai áldással – őszinte, igaz, becsületes és erkölcsös eljárásnak tekintette.

Miközben Rosenberg Sándornak azzal kellett szembesülnie, hogy kollégái – és a felekezeti sajtó publicistái[9] – ridegen elutasították kezdeményezését, a nem-felekezeti sajtó részéről bizonyos rokonszenv fogadta az újítást. A *Pesti Hírlap* azt prognosztizálta, hogy Arad városa *„a vegyes párok Mekkája lesz, s mint ilyen egyedül fog állni az egész országban, valóban, dicsőségére önmagának."*[10] Néhány vidéki izraelita hitközségben ugyanakkor mozgalom szerveződött az „aradi áldás" támogatására. Rosenberg Sándor korábbi működési helyén, Kaposváron a hitközség 265 tagja táviratban üdvözölte az aradi főrabbi *„liberális és hazafias állásfoglalását."*[11] A pécsi izraelita hitközség pedig – Perls Ármin főrabbi elutasító álláspontjától függetlenül – kimondta, hogy *„a vegyes házasságok megáldását kívánatosnak tartja és ezen határozatát közli a nagyobb hazai hitközségekkel állásfoglalás végett."*[12] Néhány hitközség – miként a verseci és a szentesi – támogatta a kezdeményezést[13], de a hitközségek többsége napirendre tért a pécsiek átirata felett.[14]

Az orthodox zsidóság gúnyos elégtétellel nyugtázta a történteket, hiszen abban a vallási és társadalmi bezárkózást előnyben részesítő politikájuk igazolását láttak. *Frankl Adolf* szerint *„mi tudjuk, mi indította a neológ rabbisynhedriumot, hogy teli torokkal ordította világba, hogy olyan horribilis conservatív."* Az *„aradi bohózat"* ugyanis egy olyan görbe tükör, amelyben a neológia önmaga karikatúráját pillantotta meg.[15]

Az idő múlása mindenesetre azt mutatta, hogy a vegyes párok nem tolongtak tömött sorokban, hogy polgári hatóság előtt kötött házasságukra rabbinikus áldást kérjenek. A sajtó is csak néhány olyan esetről számolt be, ahol Rosenberg Sándor áldásosztóként közreműködött. Ennek konzekvenciáit utóbb maga a sokat támadott aradi főrabbi is levonta, ugyanis 1902-ben bejelentette, hogy nem fog többé megáldani vegyes vallású házaspárokat. Miként a sajtónak nyilatkozta, az elmúlt hat esztendőben Aradon csak egyetlen alkalommal fordult elő, hogy helybeli polgárok vegyes házasságát áldotta meg. Elveit mindazonáltal nem adja fel: *„ma is rendületlenül vallom, hogy zsidó pap megáldhatja híveit más felekezetűvel."*[16]

A *Hüvelyk Matyi*ban megjelenő gúnyvers jóslata – sok vegyes pár zarándokol majd Aradra – nem vált valóra. Miközben az „aradi áldás" önmagában nem rengette meg a haladó zsidóságot, a felekezeti élet igazán szorongató kérdéseire, miként az általános vallástalanodásra, a vegyes házasságokból is fakadó lemorzsolódásra, valamint a kitérésre egyre sürgetőbb válaszokat és ellenszereket kellett keresni.

JEGYZETEK

1 Csipi-Csóka: Vegyes párok. Hüvelyk Matyi. A Szegedi Napló vasárnapi melléklete. 1895. október 27. p. 2.
2 Az aradi főrabbi memoranduma. Egyenlőség, 1895. szeptember 27. Melléklet. p. 5-6.
3 Az 1895. október 15-én és 16-án a pesti izr. hitközség üléstermében tartott rabbigyűlés határozatai. VI. pont. Egyenlőség, 1895. október 18. p. 4-5. Egyes-egyedül Rosenberg Sándor veje, Kecskeméti Lipót szavazott e pont ellen.
4 A szegedi vegyes pár esküvője. Szegedi Napló, 1895. november 2. p. 3.
5 Rosenberg Sándor: A zsidó és keresztény közötti polgárilag kötött házasfrigynek megáldása a zsinagógában. Theológiai értekezet. Arad, Muskát Miksa könyvnyomdája, 1895. p. 15.
6 Perls Ármin: Az aradi áldás. Válasz a „Theológiai értekezet"-re. Pécs, Telegdi Ármin könyvnyomdája, 1895. p. 5.
7 A szegedi főrabbi az aradi „áldás"-ról. Egyenlőség, 1895.november 15. Melléklet. p. 2.
8 Klein József: A vegyes párok megáldása a zsinagógában a tudomány, az erkölcs és a hazafiság szempontjából. Válasz Dr. Rosenberg Sándor aradi rabbi „Theológiai értekezet"-ére. Budapest, Lőwy M. E. fia kiadása, 1896. 123.
9 A felekezeti sajtómunkások közül Szabolcsi Miksa, az *Egyenlőség* főszerkesztője tűnt ki szenvedélyes „áldásellenes" írásaival. Lásd pl. Aradi áldás, aradi theológia. Válasz Dr. Rosenberg Sándor aradi főrabbi röpiratára. Budapest, B. Rózsa Ottó könyvnyomdája, 1895.
10 Nászutazás – Aradra. Pesti Hírlap, 1895. október 31. p. 7.
11 Üdvözlő sürgöny főrabbinak. Pécsi Napló, 1895.október 31. p. 4.
12 A vegyes házasságok megáldása. Pécsi Figyelő, 1896. január 28. p. 5.
13 A vegyes házasságok megáldása. Pécsi Figyelő, 1896. január 30. p. 5.
14 A pécsi körirat. Pécsi Figyelő, 1896. április 14. p. 5-6.
15 Frankl Adolf: Az aradi komédia. Zsidó Híradó, 1895. október 31. p. 2-3.
16 Az aradi főrabbi és a vegyespárok. Pesti Napló, 1902. január 15. p. 7.

Konrád Miklós

„VÉRVEGYÜLÉS" ÉS BEOLVADÁS

Vegyes házasság és asszimilációs remények a 19. században

Mi történjék a zsidókkal? Ez a kérdés a születőben lévő modern sajtó révén éppen kialakuló *magyar közvélemény* számára első ízben az 1839/40-es diéta idején merült fel. Az országgyűlés a reformkor időszakának páratlanul liberális fellelkesülésében kis híján emancipálta a zsidókat, vagyis egyenjogúsította őket az ország nem nemes lakosaival, ami az 1848-as forradalom által elsöpört rendi Magyarországon a legtöbb volt, mi adható. A törekvés a felsőtábla ellenkezésén megbukott, de a kérdés, vajon mit kellene tenni a zsidókkal, ettől kezdve a politikai élet visszatérő, az országgyűlésen és a sajtóban rendszeresen tárgyalt kérdésévé vált.

A kérdés ekkortól igényelt választ, mert ekkortól vált problémává. Amíg a zsidók nem lépték át azt a jogi, társadalmi és kulturális keretet, azt a konkrét és szimbolikus gettót, amelyben jogfosztottságuk bezárva tartotta őket, az ország politikai és kulturális elitjét sem érdekelték különösebben. Az emberiség – de legalábbis az európai fehér ember – egyetemes azonosságát hirdető felvilágosodás viszont felszínre hozta a kérdést, amelyre azután a reformkorban kialakuló, a dualizmus idején a magyar politikai elit körében mindvégig domináns liberális nacionalizmusnak választ kellett adnia: miként éljenek *együtt* a zsidók és a keresztény magyarok?

A válaszadók a zsidókra hárították a teendők javát. Zömében azt taglalták, miként alakuljon át a zsidó, hogy az együttélés lehetségessé váljék, mit tegyen annak érde-

Pulszky Ferenc

kében, hogy a többségi keresztény társadalom elfogadja őt egyenjogú állampolgárnak és egyenlő értékű magyarnak. A zsidókkal szemben felállított elvárások – folyamatosan alakuló – halmaza azonban a problémakörnek értelemszerűen csak egyik, a zsidókat illető felére adhatott választ. Maradt a kérdés, vajon kellő transzformációjuk – magyarosodásuk, polgárosodásuk – esetén miként viszonyuljanak hozzájuk a keresztény magyarok?

A liberális nacionalizmus szemszögéből a válasz egyértelmű volt: a zsidókat sújtó jogkorlátozottság fokozatos felszámolása, majd az 1867 decemberében törvénybe iktatott egyenjogúsításuk az igazságosság elvének megfelelésén túl *társadalmilag és nemzetpolitikailag* egyaránt csak azáltal nyerhette el értelmét, ha elősegítette a végső célt: a két réteg összeolvadását. Ez pedig óhatatlanul felvetette az együttélés legintimebb fokának, vagyis *a vegyes házasságnak* a kérdését, amely az 1840-es évektől, tehát az emancipációs-asszimilációs vitákkal egyidejűleg az országgyűlési ülések és a sajtócikkek visszatérő témája lett.

Történetünk e kezdetén, a reformkorban, polgári házasság nem létezett, csak egyházi. A házasságokat a különféle felekezeti jogok szabályozták. Mivel a keresztények nem térhettek át a zsidó vallásra, zsidók és keresztények csak oly módon kelhettek egybe, hogy a zsidó elhagyta vallását és megkeresztelkedett. A keresztény-zsidó vegyes házasság tehát egy tágabb kérdésnek, a polgári házasság honi bevezetése körüli küzdelmek és viták történetének a része. Mivel engem e cikkben *az asszimilációs elvárásoknak a keresztény-zsidó vegyes házasságról vallott nézetek révén feltárható dimenziója érdekel*, a polgári házasság körüli általános vitákat mellőzve a keresztény-zsidó házasság engedélyezésének rögös jogi-politikai útját is csak sommásan összegzem.

A keresztények és zsidók közötti vegyes házasságot egy 1848. március 21-én az alsótábla által sebtében elkészített, majd szinte azonnal feledésbe merült, az országgyűlés által nem is tárgyalt törvénytervezet meglepő módon még a zsidók egyenjogúsítását megelőzően engedélyezte volna.[1] A szegedi nemzetgyűlés utolsó ülésnapjának utolsó tárgyaként 1849. július 28-án megszavazott, a tizenhat nappal későbbi világosi fegyverletétel miatt érvénybe nem lépett emancipációs törvény minden megkötés nélkül engedélyezte a „keresztény és mózesvallású" lakosok polgári házasságát.[2] Ezt követte az a részleges, a polgári házasságról kizárólag a keresztény-zsidó vegyes párok esetében rendelkező, Tisza Kálmán kormánya által a képviselőház elé 1881-ben beterjesztett törvényjavaslat, amely a főrendiház kétszeri leszavazását követően 1884-ben a kormány meghátrálása miatt lekerült a napirendről.[3] Az ország zsidó és keresztény lakosai végül 1895. október 1-étől kelhettek egybe polgárilag, ekkor lépett hatályba az általános és kötelező polgári házasságot bevezető, az egyházpolitikai reformok keretében egy évvel korábban kihirdetett 1894. évi XXXI. törvénycikk.[4]

Ezek a jogi stációk alkotják az eseménytörténeti keretét annak a kérdésnek, amelyre az alábbiakban keresem a választ: a liberális nacionalizmus azon képviselői, azok a politikusok és értelmiségiek, akik az 1840-es évek és a polgári házasság 1895-ös bevezetése között

szorgalmazták a keresztény-zsidó vegyes házasság legalizálását, ezt milyen célból, milyen szándékból tették? A kérdést azért gondolom felvetésre érdemesnek, mivel az asszimilációs elvárások feltérképezésével szemben, ahol a kérdésre, vajon *mit tegyenek a zsidók*, a válasz teljes őszinteségét a liberális nacionalizmus politikai korrektsége erősen korlátozta, a vegyes házasságról nyilatkozók arra a kérdésre adtak választ, vajon *mi történjék a zsidókkal*? E téren pedig könnyebben kifejezésre juthatott, és kifejezésre is jutott a liberális nacionalizmusnak a honi zsidóság jövőjét illető alapvető óhaja, nevezetesen, hogy a zsidóság olyképpen olvadjék be a magyar társadalomba, hogy másságának idővel minden jele sorvadjon el, vagyis szűnjön meg zsidónak lenni.

Elöljáróban és mintegy mellékes megjegyzésként: a liberális táboron kívül természetesen sokan ellenezték, hogy a zsidók vallásuk fenntartása mellett házasságra léphessenek az ország keresztény lakosaival. A eszméért nem rajongtak sem a katolikus egyház képviselői, sem az antiszemiták. Az előbbiek egyrészt zsidóellenes előítéleteik miatt, másrészt mivel a polgári házasság bevezetése csorbát ejtett az egyháznak a társadalomra gyakorolt hatalmán, végül mert a polgári házasság eszméje, mint olyan, „homlokegyenest" ellenkezett a katolikus egyház hitelveivel, ahogyan ezt Vaszary Kolos bíboros hercegprímás a polgári házasságról szóló törvényjavaslat első, 1894. májusi főrendiházi vitáján kijelentette.[5] A modern antiszemitizmus képviselői számára pedig a vegyes házasság kívánalma tökéletes illusztrációja volt a liberálisok azon naiv hitének,

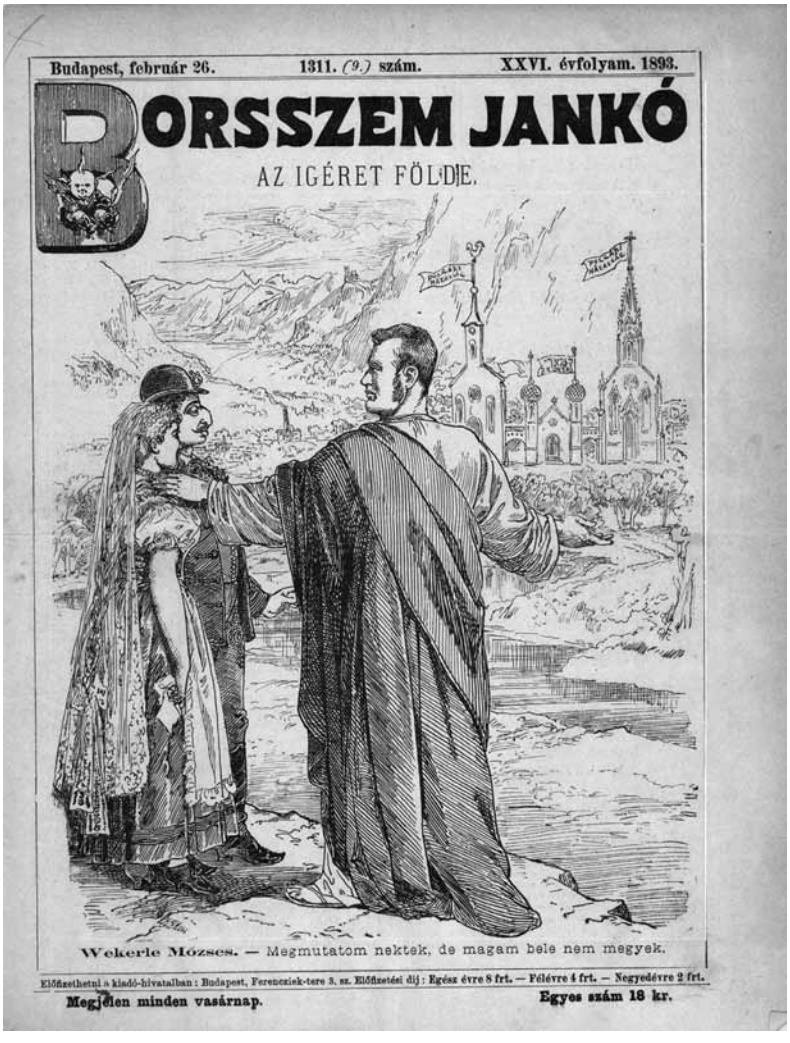
Budapest, február 26. 1311. (9.) szám. XXVI. évfolyam. 1893.

BORSSZEM JANKÓ

AZ IGÉRET FÖLDJE.

Wekerle Mózes. — Megmutatom nektek, de magam bele nem megyek.

Előfizethetni a kiadó-hivatalban: Budapest, Ferenczieк-tere 3. sz. Előfizetési díj: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt.

Megjelen minden vasárnap. Egyes szám 18 kr.

Borsszem Jankó 1893

Istóczy Győző szavaival annak a „nevetséges utópiá"-nak, hogy a zsidó faj „beolvasztása" bármiféle módon elérhető.[6]

Ami a vegyes házasság híveit illeti, az indokok között több olyat is találunk, amelynek nem volt köze a szerzők kimondott-kimondatlan asszimilációs reményeihez. A vegyes házasság mellett egyesek tisztán elvi okból léptek fel, úgy ítélvén, hogy ennek bevezetése nélkül a zsidók jogegyenlősége is csorba marad. Az emancipációs törvénynek, „hogy az teljes legyen", jelentette ki Toldy István egy 1865 körül tartott előadásában, a polgári házasságot is ki kell mondania, amely a zsidók egyenjogúsításának „szükséges alkatrésze".[7] A vegyes házasságot mások gazdasági-társadalmi okból szorgalmazták, mivel reményeik szerint ez utat nyithatott annak, hogy a zsidó kézre került nemesi birtokok a zsidó földbirtokosok és elszegényedett dzsentri sarjak egybekelése révén visszavándoroljanak eredeti tulajdonosaikhoz.[8] Az 1880-as évek első felének a tiszaeszlári vérváddal kulmináló antiszemita válsága idején az az érv is ismételten felmerült, miszerint a vegyes házasság

Beksics Gusztáv

jelentette a „zsidókérdés" megoldását, vagyis az antiszemitizmus gyógyírját, feszültségoldó hidakat emelvén a keresztény középosztály és a zsidó polgárság egymástól elsáncolt táborai közé.[9] Végül, de nem utolsósorban, a hagyományos nemesi elit polgárosodását sürgetők között többen a zsidókkal kötött vegyes házasságokban vélték megtalálni az ideális eszközt e réteg mentalitásának modernizációjára. Ilyeténképpen, vélte egy 1860-ban megjelent röpirat szerzője, „a zsidó jó tulajdonai nemcsak nyilvánulás, hanem a legtermészetesebb procedúra, a vérvegyülés által átszármaznak a magyarba".[10] Két évvel később Ivánka Imre, a Határozati Párt prominens személyisége, szintén azért tartotta szükségesnek a zsidó-keresztény házasságok engedélyezését, mivel, amint írta, „csak hasznunkra válhatik, ha a polgárisodott világ anyagias irányát tekintjük, ha élelmesebbek és jobb számítók tanulunk lenni".[11]

E rövid körkép után lássuk azokat a nézeteket, amelyek a vegyes házasságot mindenekelőtt a zsidók és keresztények közötti kapcsolatok szorosabbra fűzése érdekében sürgették. A polgári, és ennek remélt folyományaként a vegyes házasság sürgetésével többen csupán a korabeli kifejezéssel élve *társadalmi válaszfalak* lebontását, a keresztények és zsidók társadalmi közeledését kívánták elősegíteni, a zsidóknak egy olyasfajta integrációját a többségi társadalomba, amelynek óhaja mögött nem érzem meghúzódni a honi zsidóság közép-hosszútávú felszámolásának a vágyát. Ezt a fajta liberális-integrációs óhajt olvasom ki Toldy István már említett 1865-ös előadásából, amint két évvel később megjelent röpiratából is, amelyben azért tekintette értelmetlennek a vegyes házasság engedélyezése nélküli egyenjogúsítást, mivel utóbbi célját éppen abban látta, hogy a zsidó „közeledhessék hozzánk, hogy egyesüljön velünk a közös haza szeretetében".[12] Hasonló indíték mozgathatta Keleti Károlyt, aki 1871-ben azért sürgette a polgári házasság bevezetését, mert, mint írta, amíg a zsidó és keresztény nem házasodhat össze, addig sem az előbbi nem fogja magát „egyenlő fiául érezhetni a közös hazának", sem a keresztény nem fogja „testvérének fogadhatni a zsidót".[13] Pulszky Ferencnél is inkább csak a befogadáson, és nem a vegyes házasságok remélten felszívó hatásán volt a hangsúly abban az 1880-as cikkben, amelyben hangsúlyozta, hogy amíg „a törvény tiltja a házasságot keresztény és zsidó közt", addig a zsidó is „elkülönzött népfaj" marad: „szomszédunk, néha barátunk, de nem testvérünk, s atyánkfia".[14]

Az efféle megnyilvánulásokhoz képest jóval többen voltak azonban azok, amelyek esetében a vegyes házasság révén vizionált összeolvadásban már csak azon okból is a zsidóság felszámolásának a reményét olvashatjuk ki, mivel egyetlen szerző sem akadt, aki akár egy félmondatot szánt volna a gyermekek vallási nevelése kérdésének, a vegyes házasságokból származó gyermekek identitása – márpedig lényeges – problémájának. Egyetlenegy, a vegyes házasságokról nyilatkozó keresztény szerzőt nem találtam, aki kifejezte volna óhaját, hogy e gyermekek legalább egy része tovább vigye zsidó szülője vallási-kulturális örökségét. Nyilvánvaló, hogy valaminek *a nem kimondását* nem lehet egy tézis empirikus bizonyítékaként tálalni, mindazonáltal a teljes hallgatást e lényeges kérdésről sokatmondónak tartom.

Hosszan lehetne sorolni azokat az 1840-es és az 1890-es évek közepe között nyilatkozó politikusokat és értelmiségieket, akiknél a vegyes házasságok sommás sürgetése egy olyan jövőképet sugallt, amelyben a zsidóság megszűnik külön entitáskánt létezni. Az 1844-es diétán Pázmándy Dénes csak azzal a feltétellel kívánta emancipálni a zsidókat, „ha hozzánk simulnak, ha házasság által amalgamisáltatnak".[15] Kecskeméthy Aurél 1867-ben arra figyelmeztetett, hogy az egyenjogúsításától függetlenül a zsidóság mindaddig külön „cast" marad, míg „a kereszténységgel családilag össze nem olvad".[16] Vajda János 1874-ben a kötelező polgári házasság bevezetésétől, keresztények és zsidók „múlhatatlanul szükséges összeelegyítése" lehetővé tételétől „a zsidóság gyors beolvadását" remélte, beolvasztását a „nemzettestbe".[17] Herman Ottó 1881-ben a vegyes házasságoknak utat nyitó polgári házasság törvénybe iktatásában a kívánatos „amalgamációt" felgyorsító „fajvegyülés" eszközét üdvözölte.[18] Ugyanebben az évben Vécsey Tamás akadémikus jogtudós és szabadelvű párti képviselő a keresztények és izraeliták közötti polgári házasságról szóló törvényjavaslat célját abban látta, hogy az „a zsidót bekebelezi, beolvasztja, elkülönzöttségét megszünteti".[19]

„A zsidót bekebelezi, beolvasztja, elkülönzöttségét megszünteti"

Az effajta megállapításokkal párhuzamosan számos olyan vélemény is elhangzott, amelyből már egyértelműen kiviláglik a szerzők óhaja, hogy a honi zsidóság, vagy legalábbis annak elmagyarosodott és polgárosult része a vegyes házasságok révén idővel maradéktalanul feloszoljon és beolvadjon a keresztény magyar társadalomba. Helyszűke miatt itt is csak néhány példát említek. A *Pesti Hírlap*ban a zsidók emancipációjáról 1844 májusában közölt cikkében az író és műfordító Fábián Gábor, az Akadémia rendes tagja elsőként emelt szót „a zsidó és keresztény közti házasság felszabadítása" érdekében, mivel szerinte egyedül a „zsidó és keresztény vér" elegyedése biztosíthatta „az óhajtott assimilatiót", ami alatt azt értette, hogy idővel „a nagyobb elem végkép elnyeli és felolvasztja magában a kisebbet".[20] A cikkhez szerkesztői minőségében Kossuth Lajos több lapalji, részben kritikus megjegyzést fűzött, de Fábiánnak a vegyes házasságokra vonatkozó véleményében nem látott kivetnivalót.[21] Az országgyűlés alsótáblája által 1848. március 21-én készített, már említett törvényjavaslat oly módon engedélyezte volna a vegyes házasságokat, hogy az abból származó gyermekeket szüleik csakis „a keresztyén szülő hitvallásában" nevelhették volna fel,

ami persze egy nemzedék elteltével ugyanoda vezetett volna, mintha a zsidó szülők eleve áttértek volna házastársaik keresztény vallására.[22] A részleges polgári házasság törvényjavaslatának 1883 novemberi képviselőházi vitáján Horvát Boldizsár volt igazságügy-miniszter a vegyes házasságokban látta a legalkalmasabb eszközt azon cél elérésére, hogy a zsidóság „lassanként elvesztvén faji jellegét és jelentőségét, a társadalomba mint homogén elem végkép beolvadjon".[23] Az egyházpolitikai küzdelmek hajnalán, 1891-ben megjelent könyvében, Beksics Gusztáv, a dualizmus kori liberális nacionalizmus egyik legjelentősebb ideológusa az „összeolvadás" egyetlen biztos eszközének titulált vegyes házasságról úgy ítélte, hogy az „okvetlenül" magával vonja „a zsidók beolvadását", oly annyira, hogy nem is értette, vajon miért nem a zsidók mássága iránt köztudottan nem repeső antiszemiták sürgették azt legjobban. Az antiszemitizmus minden formáját élesen elítélő Beksics az antiszemitákon akart ironizálni, de az irónia mögött azon reménye is egyértelműen kifejezésre jutott, hogy a vegyes házasság révén a zsidók idővel felolvadnak a többségi társadalomban.[24]

1895. október 1-én hatályba lépett az általános és kötelező polgári házasságról rendelkező törvény. A viták ideje lezárult, jött a törvények által kiváltott társadalmi változások értékelésének a korszaka. Említsük e téren és mintegy záróakkordként Jekelfalussy József akadémikust, a központi statisztikai hivatal igazgatóját, aki az egyházpolitikai törvények hatásáról a *Közgazdasági Szemle* 1898. decemberi számában közölt cikkében a keresztény-zsidó vegyes házasságokat félreérthetetlen nyíltsággal a zsidóknak a keresztény vallásra való áttérésével állította közvetlen párhuzamba, mint olyan, „nemzeti szempontból" egyaránt üdvös jelenségeket, amelyek következtében a zsidóság „fajilag is mindjobban egyesül a magyarsággal".[25]

Cikkemben azt kívántam bizonytani, hogy a reformkortól a dualizmus végéig tartó időszakban a liberális nacionalizmus, noha asszimilációs elvárásrendszere részben homályos, a következményeket tekintve világosan ki nem fejtett gondolatfoszlányokra épült, valójában a zsidóknak a „magyarságban" való felolvadását remélte, hosszú távon a zsidóság, mint különbözőségében körülhatárolható csoport önfelszámolását.

A liberális nacionalizmus a zsidóknak a „magyarságban" való felolvadását remélte

JEGYZETEK

1 Konrád Miklós: Egyenjogúsítás feltételekkel. A feltételes zsidóemancipáció eszméjének diadala és bukása. *Múlt és Jövő*, 28. évf. 2017. 3. sz. 31.
2 A zsidó emanczipátió ügye az 1848/49-iki nemzetgyűlésen és egyéb egyházi kérdések. *Magyar-Zsidó Szemle*, 11. évf. 1894. 6–7. sz. 389.
3 Prepuk Anikó: A neológ sajtó a zsidóság társadalmi befogadásáért a 19. század utolsó harmadában. *Budapesti Negyed*, 16. évf. 2008. 2. sz. 202–204.
4 Schweitzer Gábor: Az izraelita felekezet és az egyházpolitikai törvények. *Protestáns Szemle*, 63. évf. 1996. 1. sz. 116–136.
5 *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés főrendiházának naplója*. III. Bp., 1894, 128.
6 Lásd Istóczynak a képviselőházban 1875. április 8-án elhangzott első antiszemita beszédét. Istóczy Győző: *Országgyűlési beszédei, indítványai és törvényjavaslatai 1872–1896*. Bp., 1904, 5–6.
7 Toldy István: *A zsidók emancipációjáról*. Országos Széchényi Könyvtár kézirattára, Quart. Hung. 1852.
8 Tisza Kálmán: Pest, április 6. *Magyarország*, 1861. ápr. 7. [2–3]; Hermann Antal: A népesség ethnographiája. In: *Az ezredéves magyar állam és népe*. Szerk. Jekelfalussy József. Bp., 1896, 367.
9 Matók Béla: *A Zsidó Kérdés. Nro. 2*. Bp., 1881, 123; Mocsáry Lajos és Irányi Dániel képviselőházi beszéde 1883. jan. 23-án: *Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. IX. Bp., 1883, 168, 172–173; Darányi Ignácz képviselő beszámoló beszéde. *Nemzet*, 1883. szept. 10. [3.]
10 Nagy J.: *Viszhang Dr. Rokonstein Lipótnak, A magyar izraelita 1860-ban című röpiratára*. Pest, 1860, 11.
11 I. I.: Tegyünk! Ott, a hol lehet. IV. *Magyar Sajtó*, 8. évf. 1862. nov. 19. 266. sz. Idézi: Deák Ágnes: „…Hová jutottunk, midőn egy conservativ és kath. szerkesztőt ilyen zsidóügyi cikkért elítélnek." Lonkay Antal és az *Idők Tanúja* sajtópere 1863-ban. In: *Homályzonák. Felvilágosodás és Liberalizmus. Tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára*. Szerk. Borsi-Kálmán Béla. Bp., 2013, 138.
12 Toldy István: *Az 1848-ki törvények és a katholikus egyház Magyarországon*. Lipcse, 1868, 180. Noha a könyv címlapján az 1868-as dátum szerepel, megjelenéséről a korabeli lapok már 1867 novemberében beszámoltak.
13 Keleti Károly: *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából*. Pest, 1871, 355.
14 Pulszky Ferencz: A zsidókról. *Pesti Napló*, 1880. júl. 25. [1.]
15 Kovács Ferencz szerk.: *Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*. VI. Bp., 1894, 14.
16 Kecskeméthy Aurél: *Parlamenti alkotmány és vármegyei reactió*. Pest, 1867, 100.
17 Vajda János: Polgári házasság. (*Szózat*, 1874. ápr. 30.) In: *Vajda János válogatott politikai írásai*. Bp., 1954, 156–157.
18 Herman Ottó: A zsidóüldözés és a pszichiátria. (*Egyetértés*, 1881. okt. 1., és 2.) In: *A pokol cséplője. Herman Ottó gyűjtőnaplói, vitacikkei, levelei*. Bp., 1983, 235, 237.
19 Az országgyűlés bizottságaiból. *A Hon*, 1881. máj. 17. [1]
20 Fábián Gábor: Zsidó-emancipatió. *Pesti Hírlap*, 1844. máj. 5. 299–300.
21 Uo. 300.
22 Pozsony, márt. 21-én. *Pesti Hírlap*, 1848. márc. 24. 252.
23 *Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XIII. Bp., 1883, 150.
24 Febronius [Beksics Gusztáv]: *Ultramontanismus és nemzeti állam*. Bp., 1891, 97–98.
25 Jekelfalussy József: Az egyházpolitikai törvények hatása. *Közgazdasági Szemle*, 22. évf. 1898. 12. sz. 811.

Karády Viktor

REVERZÁLIS ÉS ZSIDÓ–KERESZTÉNY HÁZASSÁGOK

Budapesten a Soá előtti fél évszázadban

A modernkori magyar társadalomtörténet egyik legsajátosabb, Európában mindenesetre egyedülálló jellemzője az az etnikai és felekezeti megosztottság, mely szerint a feudalizmus utáni nemzetépítés korában az országban nem volt sem többségi nemzetiség (a magyar anyanyelvűek számaránya csak az 1900-as népszámlálásban jutott – legalább formálisan – kissé 50 % fölé), sem többségi vallásközösség (mivel a legnagyobb felekezet lélekszáma, a római katolikusoké, 1919 előtt a népesség fele alatt maradt). Ez a helyzet sokfajta etnikai és felekezeti feszültségnek adott tápot az érintettek – s leginkább a vezető elitcsoportjaik - gyakran eltérő érdekviszonyaiból kifolyólag. Az etnikai szempontból igencsak egyenlőtlen erejű és egyenlőtlenül 'magyar' vagy 'nemzetiségi' felekezetek sokszor egymásnak feszültek a politika, a történelemszemlélet, az iskoláztatás, a közéletben való szimbolikus jelenlét vagy az állammal való kapcsolat szempontjából. Sokáig állandó virtuális konfliktus forrása volt a lelkekért való kettős harc, ami egyrészt a meglévő vallási közösségek erejének megtartásáért és – ha lehetett – növeléséért folyt (például az 'elkeresztelések' ellen), másrészt a közösségek – lehetőleg bővített – 'újratermeléséért' a gyerekszaporulat révén.

A születendő gyermekeknek a vallásközösségeken belül tartása általában nem jelent problémát homogám (felekezeten belül házasodó) miliőkben. Ez azonban rögtön kérdésessé válik a vallásilag vegyes házasságok esetében, melyek gyakorisága rendre nőtt a 19. században a városiasodás, a felekezeti közömbösülés (világiasodás, szekularizáció), a belső vándorlásokkal járó 'elgyökértelenedés' modernizációs viszonyai között. A születendő gyerekeknek az egyik vagy a másik vallású házasulandók vallásában való megtartása érdekében a feudális korban – a 18. századból van erre már példa – kialakult egy joggyakorlat, mely szerint a leendő házasfelek előzetes szerződést köthetnek a születendő gyermekek vallási neveléséről. Ez a reverzális. Az is szokásjoggá vált, hogy az előzetes megállapodás hiányában a vegyesházas párok gyermekeinek vallása nemek szerint követi a szülők felekezetét. Ezt sokáig a különböző felekezetek által változó erővel és eredménnyel (általában a kisebb egyházak kárára) alkalmazott szabályt a Dualista Magyarországon a polgári házasságot kötelezővé tevő 1894/31 számú első liberális 'valláspolitikai' törvény hosszú távra kodifikálta.

Az egyházak joggyakorlata azonban gyakran eltért a polgári jogtól. Így a reverzális történelmi szociológiája a társadalmi modernizációnak komplex, mondhatni kusza terepe, melynek itt csak egyetlen aspektusát van mód a budapesti viszonyok idevágó példáján felvillantani. Ez pedig az, hogy a reverzális gyakoriságának felekezet-sajátos számai mennyiben tükrözik a zsidóság helyzetét a Soá előtti fél évszázad folyamán a fővárosi házas piac felekezeti térképén.

Ehhez, előzetesen, három fontos körülményre kell emlékeztetni.

A zsidó jogi hagyomány (eléggé egyedülállóan az európai kultúrkörben) a gyerekek identitását az anya vallásához, azaz az anyai származáshoz köti. Ez, bizonyos mértékben, akkor is érvényre juthat, ha a gyerekek más vallásban nőnek fel. Az érdekeltek adott esetben visszautat találhatnak a zsidó identitáshoz. Igaz, ez a lehetőség az Izrael államban foganatosított 'visszatérési jogra' vonatkozó törvényhozás előtt nem mozgósított nagyobb csoportokat, de elképzelhető hogy a leszármazottak származás szerinti számontartása csökkenthette a zsidó nők iránti keresletet a vegyesházasságra kész keresztény közegekben. Ez mindenesetre igazolni látszik azt (más itt nem tárgyalható okok mellett), hogy zsidó nők a magyar adatok szerint minden regionális és lakóhelyi környezetben sokkal kevésbé vettek részt házas keveredésben, mint zsidó férfiak.

Az országban honos felekezetek között a zsidó vallási törvény az egyetlen, amelyik kifejezetten tiltja a másvallásúval való há-

zasságot. Az irodalom csak egy esetet említ arra, hogy egy rabbi ilyen frigyet megáldott volna.[1] A zsidó-keresztény házasság tehát együtt járt a Sulchan-Áruch megtagadása révén a zsidó közösségtől való egyfajta eltávolodással – ha nem is a vele való formális szakítással. Az orthodoxia ezt majdnem olyan súlyos véteknek tekintette, mint az aposztáziát. A gyakorlatban ennek az eltávolodásnak az ódiumát mérsékelhette az érintett zsidó házasfél, ha a reverzálissal kikötötte, hogy a várt gyermekeket zsidóként anyakönyvezteti és taníttatja.

Végül, a vegyes házasság a polgárosodó zsidóságnak az uralkodó többségi társadalomba való beilleszkedési stratégiájában mindenképp perdöntő lépésnek számított, mint kardinális 'asszimilációs' aktus. Ezt bizonyítja, hogy gyakran nem is valósult meg vagy maradt fenn a párkapcsolatban hosszabb távon. A 'vegyesség' terhét elkerülendő, a zsidó partner gyakran a frigy előtt vagy azt követőleg 'kitért'. Ennek jelentőségét a zsidó környezet és keresztény megfelelőik – konkrétan az érintett családok – egyértelműen identitásváltásnak ismerték el és ennek megfelelően értékelték. Integráns vallási környezetben ez a keresztények közötti vegyes házasságnál is bizonyos mértékig így volt, de távolról sem annyira és olyan súllyal, mint a zsidó-keresztény házasságok zsidó partnereinél.

A reverzális megkötése és tartalma megerősíthette vagy enyhíthette ennek az 'asszimilációs aktusnak' a horderejét. Itt háromfajta tipikus magatartásbeli modellt lehet azonosítani.

A reverzális elmaradása általában a felekezeti közömbösség egy fokának jelzéseként értelmezhető mindkét partnernél. Nehéz intenzív vallásgyakorlatot és gondos felekezeti nevelést feltételezni – bár határesetben persze ez sem kizárható – egy olyan családban, ahol a fiú és lánygyermekeket másféle templomba küldik imádkozni.

A gyerekek keresztény nevelésének szerződéses elfogadása viszont a zsidó 'önfeladásra' szolgáltat pregnáns példát, még akkor is, ha az érintett zsidó partner maga nem is vált vallást. Ez mindenképp egy közbülső stáció a teljes határátlépés, a formális aposztázia felé. Ugyanez egyben azt is demonstrálja, hogy a zsidó fél a pár belső erőviszonyaiban a gyengébb partner, az, amelyik engedni kényszerül a másik fél vagy annak családja hitbéli opcióinak. Tekintve a zsidóság társadalmi definícióját a honi többségi népességben, mint többé-kevésbé (ténylegesen vagy potenciálisan) társadalmilag (ha az 1895-ös recepciós törvény után hivatalosan már nem is) stigmatizált vagy legalább a negatív diszkriminációnak kitett felekezeti tömböt – erre mutat a pogromok emlékezete 1848 áprilisában, vagy a tiszaeszlári vérvádper kiváltotta judeofób tömeghisztéria –, a régi rendszer zsidó-keresztény házasságaiba implicite mindkét fél részéről beleíródott a tabutörés motívuma. Ennek társadalmi kockázatait mindig a zsidó partner különféle kompenzatív aduival kellett leszerelni (vagyon, polgárosodottság, műveltség, iskolázottság, különös szerelmi vonzerő). Ilyen helyzeti s egyfajta kiegészítőleges adut képezhetett a reverzálissal való elköteleződés a gyerekek keresztény nevelésére is.

Amikor a reverzálist a zsidó fél előnyére kötötték, ez nyíltan demonstrálta a zsidó partner erősebb pozícióját az adott házas kapcsolatban. Ennek határeseteiben a vegyes frigy mögött társadalmi *mésalliance* is meghúzódott, mint ezt nemritkán illusztrálják Budapesten zsidó polgár férfiak proletár keresztény nőkkel kötött, másutt már tárgyalt házasságai.[2]

Táblázatunk néhány kiválasztott évre, melyek igencsak eltérő szociálpolitikai konjunktúrákat takarnak a liberális századfordulótól a barna pestis koráig, érdekes bepillantást enged a reverzális működési mechanizmusába a teljes fővárosi házas piacon. Helyszűke miatt itt csak rövid utalásokat tehetek a legfontosabb megfigyelni valókra, anélkül hogy kitérhetnék a reverzálisok szociológiájának más tényezőire: a főváros és a vidék közötti ellentétre, a nemi felállás hatására (aszerint pl., hogy a zsidó partner férfi vagy nő), vagy az egyes keresztény felekezetek és a zsidóság közötti viszonynak az adatok által leképzett s történelmileg is változó képleteire.

A zsidóság helyzetére nézve három megjegyzés elkerülhetetlen az 1. oszlop számai alapján.

Egyrészt a zsidók végig alul voltak képviselve a vegyesházasok között. A fővárosi férfinépesség kezdetben közel negyedét adó zsidók számarányai ugyan az 1919-es 'kitérési krízis' után a fővárosban csökkentek, a vegyesházasok között azonban csak az 1930-as években érték el az egy tizedet. Mindez egyértelműen bizonyítja a házassági piacon uralkodó zsidóellenes diszkriminációt.

A zsidó heterogámia alacsony arányai azonban, tudjuk, számottevően és fokozatosan nőttek egészen 1938-ig, az első zsidótörvény évéig.[3] De még az azutáni sötét években is, beleértve az 1942. november 1-től életbe lépő, náci típusú 'fajgyalázás' törvényes tiltásának idejét, a zsidó férfiak aránya (5,6 %) alig volt alacsonyabb, mint a századfordulón (6,3 %). Ez tulajdonképp döbbenetes eredmény, hiszen azt mutatja, hogy az intézményes antiszemitizmustól mérgezett közélettel párhuzamosan, s ettől nem függetlenül – mintegy ellenméreg gyanánt – a fővárosi 'melting pot' kitermelte a 'zsidó-keresztény szimbiózist' képviselő szerelmi kapcsolatok hálózatait is.

Végül fontos felfigyelni a római katolikusok végig szerény számarányára, melyet mindig meghaladott a népességben erősen kisebbségi protestánsok többségi részesedése a vegyesházasok között. Ezt a helyzetet egyszerre magyarázhatja a nagyobb katolikus házaspiac homogámiát támogató belső dinamikája és a gyakran drasztikus egyházi fellépés ereje a 'kiházasodás' ellen. A katolikus kánonjog elvben csak az Egyháznak előnyös reverzális ellenében engedélyezett híveinek templomi esküvőt másvallásúakkal, s azt is csak keresztényekkel.

A reverzális gyakorisági számai a 2. számoszlopban végig meglepően egységes képletet mutatnak.

Ha eltekintünk a két kicsiny keleti keresztény felekezettől (amelyek férfitagjai leginkább az alsó osztályokból rekrutálódtak, s akik közül a számottevőbb görög katolikusokat a római katolikusoktól nem választotta el felekezeti határ, így a közöttük kialakuló frigyeket nem terhelte a reverzális elvárása sem), a nyugati keresztények között nagyságrendileg hasonló gyakorisággal – a századfordulón és az 1930-as években egy negyedet meghaladó, a fasizálódás éveiben mát több mint egy harmados arányban – köttettek reverzálisok. Mindenesetre az a tény, hogy az ilyen egyezségek száma a kereszténynyeknél is mindig kisebbségi volt a fővárosban, azt jelzi, hogy a fe-

A reverzális gyakorisága a férfiak felekezete szerint, akik vegyes házasságot kötöttek Budapesten 1897 és 1943 között, választott években

		1	2	3
évcsoport	**a vőlegény vallása**	**a vegyes házasságok éves átlagszáma**	**a megegyezések a vegyes házasságok %-ában**	**az apa vallásának előnye a megegyezések %-ában**
1897–1908	Római katolikus	859	29.4	66.9
	Görög katolikus	80	5.2	48.6
	Görög keleti	66	21.9	22.9
	Evangélikus	417	26.6	42.4
	Református	630	34.5	62.3
	Unitárius	15	20.2	25.9
	zsidó	**140**	**18.3**	**20.4**
1931–1937	Római katolikus	1394	23.6	59.5
	Görög katolikus	133	5.9	58.7
	Görög keleti	44	15.4	13.0
	Evangélikus	456	23.7	40.0
	Református	1070	24.4	41.2
	Unitárius	28	18.2	31.7
	zsidó	**363**	**16.6**	**17.3**
1938–1943	Római katolikus	1752	35.7	60.1
	Görög katolikus	171	6.2	48.4
	Görög keleti	50	25.9	5.1
	Evangélikus	603	34.8	35.7
	Református	1447	37.1	39.8
	Unitárius	38	31,0	27.2
	zsidó	**229**	**20.7**	**4.6**

lekezeti vegyesházasok abszolút többsége már erősen világi beállítottságú lehetett, amennyiben nem követte a saját egyház feltétlen újratermelésének parancsát gyermekeikben.

A reverzálisok arányai mindenesetre mindig a zsidó partnerek esetében voltak a legalacsonyabbak: egy ötöd alattiak majd 1938 után egy ötödnyiek. Ez megerősíti korábbi felvetésünket, hogy a zsidó-keresztény házasságok túlnyomó többsége már kezdettől fogva – még inkább, mint a keresztények közöttiek – a partnerek kölcsönösen szekuláris, vallásilag többé-kevésbé közömbös beállítottságának égisze alatt születtek.

A 3. számoszlop adatai jellegzetes hármas képletet tükröznek. Ez szembeállítja egymással a katolikus, a protestáns és a zsidó vegyesházasok siker-esélyeit a saját felekezet előnybe helyezéséért a reverzálisokon keresztül folytatott képletes küzdelemben.

Mindkét katolikus egyház tagjainak előszerződései többségileg (a római katolikusoknál közel két harmaduk) a saját egyháznak kedveztek. Ez jelzi a kánonjog érvényesülését sokszor erőszakosan képviselő katolikus hierarchia már említett hatékonyságát. A protestánsok térfelén ez kisebb mértékben s az időben egyre ritkábban sikerült, legkevésbé a kicsiny hívőszámú unitárius között. A zsidóknál azonban még ezeknél is ritkábban, mégpedig az egyre kedvezőtlenebb történelmi konjunktúrák szerint drasztikusan csökkenő arányban. A liberális korban még a vegyesházasságra készülő zsidó férfiak ötöde elérhette, hogy gyermekei zsidó nevelést kapjanak. Az 1930-as években a zsidóságra nehezedő nyomás már láthatóan csökkentette ennek lehetőségét, de nem túlságosan, a mellett, hogy – mint jeleztük –, a zsidó-keresztény házasságok aránya 1937-ben addigi maximumát érte el. Ezen a területen a zsidóság utóvédharca azonban a zsidótörvények évei alatt, érthetően, összeomlott. Ha az 1942-es 'fajvédelmi' törvény a zsidó-keresztény vegyesházas hajlandóságot – mielőtt a törvényhozók szándéka szerint végleg ellehetetlenítette volna – néhány hónapig történelmi csúcsára emelte, ugyanakkor, amikor keresztény nők százai tértek be a zsidó hitközségekbe a gyalázatos náci törvény alól mentességet keresve és zsidó szeretteikel való kapcsolatuk megóvásáért, ezeknél a legtöbbször egzisztenciális szükségállapotban kötött frigyeknél már nem lehetett (néhány kivételtől eltekintve) a reverzális segítségével a születendő gyerekek zsidó neveléséről gondoskodni.

JEGYZETEK

1 L. *Magyar zsidó lexikon*, Budapest, 1929, 944. (Lásd továbbá cikkünket a ?? oldalon – a szerk.)
2 A témát részletesen elemeztem az Illyefalvi Lajos-féle demográfiai statisztikák értelmezése alapján (*A főváros polgári népességének szociális és gazdasági viszonyai*, Budapest 1935): A kettős heterogámia. Osztályviszonyok és felekezeti vegyes házasságok Budapesten a világháborúk között, in *Önazonosítás és sorsválasztás*, Budapest, Új Mandátum, 2001, 242-262.
3 A részletekre ajánlhatom idevágó tanulmányaim közül a legátfogóbbat: Budapesti zsidó-keresztény házasságok (1896-1950), adatösszegzések és felvételi eredmények, in *Önazonosítás és sorsválasztás*, id. könyv, 242-262.

Sergio Della Pergola

KIHÁZASODÁS A ZSIDÓ KÖZÖSSÉGBŐL

1930 táján a zsidók nagyobb része (mintegy 65%-a) olyan országokban élt, ahol a házasulandók kevesebb 5%-a lépett ki a közösségéből. Ezen belül is a zsidók egynegyede ott élt, ahol a vegyes házasság aránya egy százalék sem volt. Ilyen volt Kelet-Európa nagy zsidó közösségeinek jó része, csakúgy, mint a Közel-Kelet és Észak-Afrika, ideértve az akkori Palesztinát is. De ide tartoztak olyan nagy és modern közösségek, mint az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Latin-Amerika vagy Dél-Afrika. A vegyes házasságok aránya 5-15% között volt Franciaországban és néhány nagy kelet-európai közösségben, ideértve mindenekelőtt a Szovjetuniót. Egyetlen olyan ország sem volt, ahol a közösségből való kiházasodás aránya magasabb lett volna 35%-nál.

A zsidó világ 1980-ban már egészen más képet mutatott: A Soá, az európai zsidóság elpusztítása, valamint Izrael függetlenné válása és lakosságának számottevő növekedése komoly változásokat hozott. Izrael, ahol a vegyes házasságok aránya a nullához közelít, úgy tűnik, átvette a zsidó világ demográfiai folyamataiban játszott központi szerepet a kelet-európai és a moszlim országoktól. A legfontosabb fejlemény az amerikai zsidóság felemelkedése azon országok közösségei közé, ahol a kifelé házasodás aránya igen magas. Ekkor ezek a százalékarányok az USA és a Szovjetunió között egészen hasonlóak voltak, a két ország rendkívül eltérő politikai, kulturális háttere ellenére is. Azokban az országokban, ahol a vegyes házasság aránya már korábban is magasabb volt, a zsidók folytatták ezt a tendenciát az 1980-as években is. Talán Ausztrália az egyetlen ellenpélda, ahol ez idő alatt a vegyes házasságok aránya csökkent: a bevándorlás ugyanis lehetővé tette, hogy a közösség tagjai zsidó párt válasszanak maguknak. 1980-ban a világ zsidóságának többsége (63%) már olyan országban élt, ahol a házasulandók több mint 35%-a választott nem zsidó párt magának.

2000 körül gyakorlatilag már Izrael az egyetlen ország a földön, ahol a vegyes házasságok aránya 5% alatt marad. Júdea-Szamária, valamint Gáza (Ez a tanulmány még az izraeliek 2005-ös gázai kivonulása előtt íródott. – A szerk.) zsidó közösségei azok, ahol a közösségből való kiházasodás aránya egy százalék alatt marad. A vegyes házasságok aránya Izrael „fő területein" (vagyis az 1967-es határok között) megközelítette az 5%-ot – ám ennek fő oka az volt, hogy az egykori Szovjetunió területéről több százezer olyan hozzátartozó vándorolt be az országba, akik új hazájukban nem kaptak zsidó státuszt. Az ilyen emberek közül sokan külföldön házasodtak meg – mindenekelőtt Cipruson.

Mexikó volt az egyetlen ország a diaszpórában, ahol ekkor a vegyes házasságok aránya 15% alatt maradt. Ausztrália, Kanada és Törökország közösségeiben a kifelé házasodók aránya 25-35% között mozgott. A világ zsidóságának jelentős hányadát adó brit francia és latin-amerikai zsidó közösségekben már a zsidók 35-45%-a házasodott nem zsidóval. A világ (akkor) legnagyobb létszámú zsidó közösségében, az amerikaiban pedig már 50% fölé kúszott a nem zsidó partnert választók aránya: a becslések 54%-ot jeleztek. Ennél is magasabb, 65% volt az arány az egykori Szovjetunió országaiban, magában Oroszországban pedig már a 75%-ot is túllépte.

...

Ezekből az adatokból kiszámolható egy vegyes házasság világátlag, a vegyes házasságok gyakoriságának és az egyes országok zsidó közössége nagyságának felhasználásával. Ez a vegyesházassági világátlag 1930-ban 5.1% volt; 1980-ban 33.5 %; 2000-ben pedig 30.6%. A visszaesés annak köszönhető, hogy Izrael súlya a világ zsidóságán belül megnőtt. Ha azonban csak a diaszpóra országait vesszük figyelembe, akkor azt látjuk, hogy a vegyes házasságok aránya az 1930-as 5.1%-ról 1980-ra 46.5%-ra nőtt, 2000-re pedig ez az arány már 48.6% volt. Ebből a szüntelen növekedésből jól látható a zsidók beilleszkedésének és társadalmi elfogadottságának megfordíthatatlan trendje. Másfelől viszont hangsúlyozni kell, hogy Izrael növekvő, s a diaszpóra csökkenő részesedése a világ zsidóságában a vegyes házasságok trendjét fokozatosan csökkenti.

Részlet Sergio Della Pergola, a legismertebb zsidó demográfiai szakember könyvéből.

DellaPergola, S. 2009. Jewish Out-Marriage: A Global Perspective. In Sh. Reinharz, S. DellaPergola, (eds.) Jewish Intermarriage around the World. New Brunswick-London: Transaction, 13-39.

A MEGTARTÓ HAGYOMÁNY

Vegyes házasságok három nyugati országban

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

„A 2000 után házasodott amerikai zsidók 60 százaléka nem zsidó társat választott”

A vegyesházasság sok tényezőtől függ. A felmérés szerint sokkal gyakoribb a szekuláris zsidók körében, mint a vallásos zsidóknál. A vallástalan, házasságban élő zsidók 79 százaléka nem zsidó partnert választott, míg a vallásos zsidóknál ez az arány 36 százalék.

A vegyesházasságban élő zsidók, csakúgy, mint a nem vallásosak, sokkal csekélyebb arányban nevelik gyerekeiket a zsidó hagyományok szerint. Azok a zsidók, akik zsidó házastársat választottak, gyakorlatilag mind (96 százalékban) úgy nyilatkoztak, hogy gyerekeiket zsidó hitben nevelik. A nem zsidó házastárssal élő zsidóknak viszont csak 20 százaléka cselekszik hasonlóan, 25 százalék „részben” ad zsidó nevelést gyerekeinek, 37 százalék pedig egyáltalán nem törődik ezzel.

Az elmúlt fél évszázadban a vegyesházasságok aránya lényegesen megnőtt. A 2000 után házasodott zsidók mintegy 60 százaléka nem zsidó társat választott. Az 1970 előtt házasodott zsidók esetében ez az arány csak 17 százalék volt.

Nem egyértelmű, hogy vajon a vegyesházasság következtében lesznek az amerikai zsidók kevésbé vallásosak, avagy a csökkenő vallásosság miatt nő a vegyesházasságok aránya – vagy mind a két hatás egyszerre működik. Bármi is az ok-okozati kapcsolat, a felmérés szoros kapcsolatot talált a vallástalanság és a vegyesházasság között. Leginkább kölcsönhatásra gyanakodhatunk – különösen, ha a gyereknevelés is belép a képbe.

A vallástalan zsidók jóval nagyobb valószínűséggel választanak nem zsidó házastársat. A nem zsidó házastárssal élők jóval csekélyebb valószínűséggel nevelik gyerekeiket a zsidó vallás hagyományai szerint, mint egy olyan házaspár, ahol mind a két fél zsidó. Előbbiek jóval nagyobb valószínűséggel nevelik őket részben zsidónak; zsidónak, de nem vallásosnak; vagy egyáltalán nem zsidónak. És persze a vegyes házasságból született gyerekek maguk is sokkal nagyobb valószínűséggel választanak maguknak nem zsidó partnert, mint azok, akiknek mindkét szülőjük zsidó.

Forrás: A Portrait of Jewish Americans. Findings from a Pew Research Center Survey of U.S. Jews Pew Research Center 2013

A 25-45 közötti amerikai zsidók fele házasságon kívül él

A házasság, az amerikai élet kulcsintézménye éppolyan radikális változáson ment át, mint a vallás.

2014-ben a Pew Research Center tanulmányt tett közzé az amerikai házasságról, melynek megállapításai érvényesek a zsidó házasság helyzetére is. A középkorú amerikaiak egynegyede nem házas és a 25 év felettiek házasodási rátája a legalacsonyabb az ország történetében.

Az európai hátterű amerikaiak körében a házasságon kívül élők aránya 1960 óta megduplázódott. A férfiak valamivel még kevésbé hajlandóak házasodni, mint a nők. Nem meglepő, hogy a fiatal amerikaiak nem becsülik sokra a házasságot. A kérdezettek 50 százaléka egyetért azzal az állítással, mely szerint „a társadalom éppen olyan jól megvan akkor is, ha az emberek nem a házasságot és a gyerekeket tartják a legfontosabbnak”.

Sylvia Fishman és Steven Cohen (2016) tanulmánya hasonlóan csökkenő házassági trendeket mutat ki a zsidók körében: A 25-45 közötti, nem ultra-ortodox zsidók fele házasságon kívül él.

A Pew tanulmánya azt is kimutatta, hogy a 2010 óta házasodott amerikaiak 40 százaléka olyan partnert választott, aki más vallású, mint ő. A nem házas, de kapcsolatban élő amerikaiak majdnem fele szintén más vallású partnert választott. Ezzel ellentétben az 1960 előtt házasodottaknak csupán 19 százaléka választott más vallású partnert. A zsidók 44 százaléka vegyes házasságban él, írja a Pew tanulmánya, ezen belül a 2005 után házasodottak körében ez az arány 58 százalék.

Forrás: Arnold Dashefsky, Ira M. Sheshkin (eds): American Jewish Year Book – 2018. Volume 118

NAGY-BRITANNIA

A vegyes házasságok aránya fele az amerikainak

A házas zsidók 78 százaléka *endogám* (zsidó közösségen belüli) házasságban él, 22 százalékuk *exogám* házasságban (tehát a zsidó közösségen kívül választott magának társat). A házasságon kívüli kapcsolatban élőknek csupán 32 százaléka él endogám kapcsolatban, 68 százalékuk pedig exogám viszonyban.

21.135 zsidónak van nem zsidó (túlnyomórészt keresztény) partnere; 11.416 zsidó partnere „nem vallásos" (ebben a csoportban szinte senki sem zsidó); 4160 főnek a partnere pedig nem adott meg semmilyen vallást. Így tehát összesen 36.711 zsidónak van nem zsidó partnere.

2001 és 2011 között a házasságban élő zsidók csoportja kis mértékben tolódott az exogámia felé: az endogám kapcsolatok száma 2 százalékkal csökkent, az exogám kapcsolatok aránya (ahol a partner „nem zsidó" vagy „nem vallásos") 3 százalékkal nőtt.

A házasságon kívüli kapcsolatokban viszont az endogámia erősödött: 2001-ben ezek aránya 28 százalék volt, 2011-ben 32 százalék. Ennek megfelelően az exogám kapcsolatok aránya 72-ről 68 százalékra csökkent.

A 2010 óta házasodottak körében 26 százalék kötött vegyes házasságot. Noha ez a valaha mért legmagasabb arány, és ez is növekvő trendet mutat, a növekedés a 90-es évek óta mindössze két százalék.

A vegyes házasságok aránya az Egyesült Államokban kétszer ilyen magas és ez az 1970-es évek óta így van.

Zsidó férfiak és nők egyaránt hajlamosak a vegyes házasságot választani, de míg a férfiak többnyire „nem zsidó" (tehát keresztény) partnert választanak, a nők inkább „vallástalan" partnerrel lépnek házasságra.

A negyvenes éveik elején járók az a korcsoport, ahol a vegyes házasságok aránya jelenleg a legmagasabb.

Az endogám házasságban élő zsidók 96 százaléka zsidónak neveli a gyerekét, míg a vegyesházasságokban ez az arány csupán 31 százalék.

A vegyesházasságban élő nők négyszer olyan valószínűséggel nevelik gyerekeiket zsidónak, mint a vegyesházasságban élő férfiak.

A vegyesházasságban élő zsidóknak kevesebb gyerekük van, mint azoknak, akik zsidó partnert választottak. Előbbieknél ez a statisztikai mutató 2.1, míg az utóbbiaknál 2.4.

A vegyesházasságban nevelkedett gyerekek felnőttkorukban maguk is kétszer olyan gyakorisággal választanak nem zsidó partnert, mint az endogám kapcsolatban nevelkedettek.

A felmérés összesen 52.993 olyan családtagot mutatott ki, akik magát nem zsidónak valló (de zsidó származású) családfővel éltek együtt.

A vegyesházasságban élők sokkal kevésbé ápolják a zsidó hagyományokat, mint a zsidó házastárssal élők. Így például utóbbiak 91 százaléka gyújt gyertyát péntek este – legalább alkalmanként. Az exogám házasságban élőknek csak 36 százalékáról mondható el ugyanez.

A vegyesházasságban élők zsidó háttere is jóval bizonytalanabb. Így pl. a „hagyománytartó" családban nevelkedetteknek csak 11 százaléka él vegyesházasságban, míg a szekuláris, hagyomány nélkül nevelkedettek esetében ugyanez az arány 47 százalék.

Forrás: David Graham: Jews in couples: Marriage, intermarriage, cohabitation and divorce in Britain (2016)

FRANCIAORSZÁG

A vegyesházasság lassú térnyerése

A vegyesházasság összességében nézve egyre inkább teret nyer a francia zsidóság körében. Az adatok azt mutatják, hogy a zsidó családfők 69 százaléka zsidó társsal él együtt, egy százalékban zsidó hitre tért társsal, 30 százalékban pedig nem zsidó társat választott. Ez a 30 százalék jelentős emelkedés az előző vizsgálat adataihoz képest. A vegyes házasságok aránya magas az individualista és univerzalista (tehát a hagyománytól eltávolodott – a szerk.) felfogású zsidók körében, és jóval alacsonyabb a hagyományőrző, illetve a hagyományhoz visszatérő zsidók körében.

Az elmúlt fél évszázadban a vegyesházasságok aránya lényegesen megnőtt

Individualista Univerzalista Hagyományőrző Hagyományhoz visszatérő Zsidó társsal él 58 52 80 79 Nem zsidó társsal él 40 48 20 19 Betért társsal él 1 0 0 2 Összesen 100 100 100 100

A házasságon kívüli együttélés a minta 9 százalékára jellemző – s az ilyen esetek 83 százalékában az élettárs nem zsidó. A házasságon kívüli kapcsolat tehát az exogámia előszobája. A minta 59 százaléka házasságban él, és ebben a csoportban csak 24 százalék a nem zsidó partnerek aránya.

	Házas	Kapcsolatban él	Özvegy	Elvált/külön él
Zsidó házastárs	76	17	87	50
Nem zsidó házastárs	24	83	12	4
Betért házastárs	1	0	1	4
Összesen	100	100	100	100

Forrás: Les juifs de France : La lente progression des mariages mixtes. Rapport présenté par Erik H. Cohen, avec la participation de Maurice Ifergan. (Novembre 2002)

A 18-24 ÉVESEK 74 %-A SZÁRMAZIK VEGYES HÁZASSÁGBÓL

Két részlet Kovács András, Barna Ildikó (szerk.): Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben. Egy szociológiai kutatás eredményei c. tanulmánykötetéből.

4.1. Vallási-származási homogenitás

A háború előtt, illetve a háború utáni 5–6 évben születetteknek még több mint négyötöde olyan családból származott, ahol mind a négy nagyszülő zsidó volt. A vegyes házasságok növekedésével együtt ugrásszerűen megnőtt a heterogén származásúak aránya: az 1950-es években és az 1960-as évek legelején születetteknek egyharmada, az 1960-as években és az 1970-es évek legelején születetteknek pedig már a fele tartozott ebbe a csoportba. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a 35–44 éves korosztályban valamivel kevesebb heterogén származásút találunk, mint az 45–54 évesek körében. Ennek a magyarázatára csak hipotéziseink lehetnek. Elképzelhető, hogy csak véletlenről van szó. Magyarázat lehet az is, hogy a 35–44 évesek szülei nagyobb részt közvetlenül a háború után született, nagy létszámú generációhoz tartoztak, így gyermekeik korcsoportja is viszonylag nagy volt, és ezért ebben a korcsoportban könnyebb volt zsidó társat találni. A kérdezés időpontjában 25–34 évesek esetében azok aránya, akinek legfeljebb két nagyszülője zsidó, 62 százalék, a legfiatalabb korosztály esetében pedig 74 százalék volt. Látható tehát, hogy a heterogén származásúak arányának növekedése az 1999-es vizsgálat után is folytatódott.

6.2. Vélemények a vegyes házasságról

A kérdezettek 61 százaléka úgy gondolja, hogy a házasság szempontjából semmi jelentősége sincs annak, hogy valaki zsidó vagy nem az. A kérdezettek egyharmada szerint jó lenne, ha minél több vegyes házasság köttetne zsidók és nem zsidók között. Érdekes, hogy erre a kérdésre a kérdezettek valamivel több, mint egynegyede nem tudott vagy nem akart választ adni. A válaszadók közel egyharmada (30%) értett egyet azzal, hogy a vegyes házasságok veszélyeztetik a zsidóság fennmaradását. Azonban azt már csak a megkérdezettek 13 százaléka gondolja, hogy az ilyen házasságokat jobb lenne elkerülni, és csak 7 százalék véli úgy, hogy zsidók és nem zsidók szokásai annyira különböznek egymástól, hogy úgysem tudnának tartósan együtt élni. 1999-hez képest kevesebben gondolják, hogy a vegyes házasságok veszélyeztetik a zsidóság fennmaradását, illetve hogy jobb lenne kerülni azokat.

A különböző korcsoportok közül a legfiatalabb, 18–24 éves korosztály a legelfogadóbb a vegyes házasságokkal kapcsolatban, és a legkisebb mértékben ért egyet az ilyen házasságokat különféle okokból elutasító kijelentésekkel. A legidősebbek viszont az átlagosnál gyakrabban értenek egyet ezekkel. Affiliáció és a tradícióhoz való viszony szempontjából egyértelmű a helyzet. A nem affiliáltak, valamint azok, akiknek az életében sem most, sem a múltban nem játszottak szerepet a hagyományok (vagy csak szimbolikusan voltak jelen), sokkal elfogadóbbak a vegyes házasságokkal kapcsolatban. Az affiliáltak, valamit a tradíciókhoz visszatérők, vagy a tradícióőrzők azonban sokkal nagyobb arányban gondolják, hogy a vegyes házasságok veszélyt jelentenek a zsidóságra, így azokat jobb elkerülni, sőt az átlagoshoz képest többen vélekednek úgy, hogy egy ilyen házasság nem is lehet tartós.

„A VEGYES HÁZASSÁGOKBAN ÉLŐKET NEM VESZÍTHETJÜK EL”

Heisler András Mazsihisz elnök a vegyes házasságról

„A magyar zsidók többségének a házastársa nem zsidó, és majdnem kétharmaduk úgy gondolja, hogy ezzel a világon semmi baj nincsen. A fiatalabb generációk még inkább így gondolják.

A magyar zsidók döntő többségének hagyománytudatában a zsidóság csak az egyik hagyományelem: 73%-uk valamilyen formában megünnepli a karácsonyt, a kereszténység emblematikus, mára kissé elvilágiasodott ünnepét. (…)

A vegyes házasságokban élőket nem veszíthetjük el. Sem erkölcsi, sem gyakorlati okokból nem szabad ellöknünk magunktól őket, otthont kell teremtenünk számukra és a gyerekeik számára közösségeinkben, vonzóvá kell tenni számukra a zsidóságot – talán ennek kell lennie egyik legfontosabb célkitűzésünknek a következő évtizedekben. Oktatási, egészségügyi intézményeink már ma is – a magyar zsidó felekezetei intézmények között egyedüliként – származástól és vallási meggyőződéstől függetlenül nyitottak minden magyar állampolgár számára.”

Heisler András: Nyitás vagy eltűnés – zsidókérdés Magyarországon 2018-ban. index.hu, 2018. július 5

(Fotó: Kallos Bea / MTI)

„Valamelyik interjúban azt mondta, hogy „a vegyes házasságban élőket nem veszíthetjük el”. A neológia mai vallásos felfogásába ez belefér?

Kovács András felmérése szerint a mai magyarországi zsidók 70 százaléka vegyes házasságban él. (Ez az arány a 18-24 éves korosztály családi hátterére vonatkozik.) Ha ezt a tendenciát extrapoláljuk néhány évtizedre előre, akkor azt kapjuk, hogy elfogy a zsidóság Magyarországon. Ezért úgy gondolom, hogy a vegyes házasságokban élők közösségünk értékes tagjai kell, hogy legyenek. Nem a vallást akarjuk reformálni. De mondjuk, hogy van egy zsidó fiú és egy nem zsidó lány. Ha a mi zsinagógánkba akarnak járni, ha a mi iskolánkba viszik a gyereküket, ha eljárnak a mi rendezvényeinkre, ha adományozni akarnak, ha velünk együtt akarnak örülni az ünnepeinknek, akkor nekik ott a helyük. Ugyanakkor halachikusan mindennek rendben kell lennie – ezért vannak a rabbik, hogy ezt segítsék. Ha ezeket a családokat be tudjuk vonzani az iskoláinkba, a zsinagógáinkba, akkor megvan a lehetősége, hogy a nem-zsidó partner betérjen a zsidóságba, és onnantól kezdve egyenrangú tagjává válik a közösségnek.

Gadó János: „Kooperálni kívánunk, nem kollaborálni” - Beszélgetés Heisler Andrással, a Mazsihisz elnökével. Szombat.org, 2019.május 10.

A TABU FOGSÁGÁBAN

Eredetileg arra készültem, hogy rabbikat megszólítva, de a vidéki hitközségekről sem elfeledkezve, körkérdés-csokrot teszek fel a vegyes házasságokkal kapcsolatban. Miért? Mert nem beszélünk róla, mert kerüljük a témát, holott a valóság az, hogy Magyarországon a zsidó házasságok több mint fele vegyes házasság.

Azt már az indulás pillanatában érzékeltem, hogy a mai zsidó közéletben ez a kérdéskör kényesnek minősül, de arra álmomban sem számítottam, hogy a téma nem kényes, hanem egyenesen tabu. Szinte alig akar megszólalni valaki, az egyébként megígért válaszok nem érkeznek meg.

Álljanak itt a kérdések, csupán azért, hogy világos legyen, mire voltam – pontosabban: lettem volna – kíváncsi:

- hogyan fogadja a vegyes házasságokat az egymást ismerő zsidó közösség?
- mennyire gyakoriak a vegyes házasságok?
- egyáltalán, lehet-e ez ma beszédtéma egy közösségben?
- elvárják-e a betérést?
- ha valaki önként betért, akkor nagyobb az elfogadottsága?
- ha valakinek nem zsidó a párja, kivált-e rosszallást?
- ha valakinek nem zsidó a párja, az jelentheti, jelenti a zsidó identitás feladását?
- ha valakinek nem zsidó a párja, az már azonnal asszimilációt jelent?
- a rabbik ilyen esetekben segítőkészek?
- léteznek olyan programok, amely segítik a nem zsidó partner ismeretbővülését és útját a zsidó közösségbe?
- kell ezt külön kezelni?
- nem zsidó partner lehet-e tisztségviselő?
- vegyes párok gyerekei milyen státuszban vannak, ha az apa zsidó, és ha az anya nem?
- van-e ebben a kérdésben valamiféle hivatalos irányvonal, vagy minden rabbi szabadon dönt erről a maga zsinagógájában?

Ne legyenek kétségeink afelől, mennyire fontosak ezek a kérdések, amely a közösségek egy nagy részének sorsát meghatározza. A kérdések sorjáznak, csak ideig-óráig léphetünk el mellőlük, de ettől még előttünk magasodnak. S mindez egy olyan pillanatban, amikor a kor furcsasága – vagy fogalmazzunk inkább úgy – modernsége okán kellenek a megoldások. Az olyan megoldások, amelyek humánusak, elfogadóak és vallásjogi szempontból is megállják a helyüket, hiszen nemcsak a világ, de a zsidóság is változik.

Elsőként elküldtem kérdéseimet a győri, a szegedi és a pécsi hitközségek vezetőinek. Íme, a győri hitközség elnökének, Villányi Andrásnak a válasza:

„Köszönöm a megkeresését, de nem tartom magam kompetensnek, hogy ezeket a kérdéseket felvessem a Hitközségen belül vagy saját magam megválaszoljam. A Mazsihiszen belül erre megvannak a megfelelő emberek, akik szívesen állnak rendelkezésére."

Szegedről Buk István hitközségi elnök válaszolt:

„- A közösség tagjai nem tesznek különbséget vegyes, vagy nem vegyes házasságok között. az elfogadottság mindkét irányban természetes.

- Mivel a hovatartozás „magánügy", csak annyira beszédtéma a közösségben, mint a nem vegyes házasság.

- Elvárás a betéréssel kapcsolatban nem merül fel.

- Amennyiben valaki önként (szerintem másként nem is lehet) betér, az nem befolyásolja a kapcsolatát a közösséghez.

- Hogy rosszallást vált-e ki azt nem tapasztaltuk.

- Véleményem szerint a zsidó identitás feladása nem attól függ, hogy valaki vegyes házasságban él, sajnos tudok olyan házaspárról, ahol nem áll fenn a vegyesházasság, mégsem beszélhetünk a zsidó vallás előírásainak megtartásáról, egyáltalán a vallás gyakorlásáról. És mindez igaz fordítva is.

- Amennyiben a vegyes házasságban élők igénylik a zsidó szokások, előírások megismerését, úgy hiszem, a hitközség vallási vezetője minden segítséget megad a tanuláshoz. Betérés szempontjából ilyen igény eddig nem merült fel, csak olyan, amikor mindkét fél betérni szándékozott."

A miskolci közösség nevében Markovics Zsolt főrabbitól kaptam választ:

„- A miskolci zsidó hitközségben a tagok több mint 90 százaléka vegyes házasságban él. Mindez nem beszédtéma.

- A vegyesházasság nem is igen kerül szóba, tekintettel arra, hogy számos házastárs velünk van a hitközségi rendezvényeken.

- Nem várják el a betérést, de ezt nem is lehet, ha valaki be akar térni, az ne elvárás legyen, hanem egy szándék, akarat.

- Ha azonban valaki önként betért, nagyobb az elfogadottsága, tisztelik azokat, akik ezt az utat végigcsinálták és azóta is segítik a közösséget.

- Nem vált ki rosszallást, ha valakinek nem zsidó a párja.

- Nem vész el a zsidó identitás, hiszen

számosan vesznek részt a közösségi életben, inkább erősíti.

- Családjaink többsége teljesen asszimilálódott, egyre kevesebben vannak, akik fontosnak érzik a zsidó tradíció betartását.

- A rabbi feladata, hogy segítse mindazokat, akik tudatosan visszatérnek vagy betérnek.

- Miskolcon rendszeresen van tanulás, beszélgetés, istentiszteletek, közösségi összejövetelek. Minden programunk nyitott, aki akar, az rabbink segítségével nem csak megismerheti hagyományainkat, de teljes értékű tagunk is lehet."

A pécsi hitközség bár fontosnak érezte a témát, olyannyira, hogy elmondásuk szerint háromszor is nekifutottak, hogy válaszoljanak, ám végül arra jutottak, hogy amit írnak, az vélhetően sablonos és érdektelen lesz. Az igazsághoz tartozik, hogy a végül megkapott válasz se nem sablonos, se nem érdektelen nem volt, ellenben mélyen emberi és személyes. Csak éppen annyira kényesnek ítélték a témát, hogy végül nem vállalták válaszuk nyilvánosságra hozatalát.

Miközben valahogy mégis megpróbáltam előrehaladni, felhívták a figyelmemet a Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH) alapszabályának egyik pontjára.

„2. § (1) A Hitközség 16. életévét betöltött tagjait cselekvő választójog illeti meg, vagyis választhat.

Nem lehet tagja semmiféle választott testületnek, és nem tölthet be választott tisztséget a Hitközségnél az, akinek vele együtt élő házastársa nem zsidó vallású. Egyébként Magyarország törvényei szerint cselekvőképes hitközségi tag bármely tisztségre megválasztható, szenvedő választójoga van, feltéve, hogy – valamennyi jelen Alapszabály szerinti tisztségre kiterjedően - legalább két éve a Hitközség tagja."

Az idézett passzus nemigen szorul magyarázatra, önmagáért beszél és alapvetően befolyásolhatja a témával kapcsolatos kommunikáció hiányát: hogy tudniillik vélhetően más a hivatalos elvárás és más a hétköznapi gyakorlat, sokszor vezetők esetében is, bár kétségtelen, hogy ez a passzus csak a BZSH alapszabályában szerepel, a vidéki közösségeket is tömörítő Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége szabályzatában nem. Mintha az országos szövetség hivatalosan is engedményt tenne a vészkorszak és az 1956-os kivándorlások óta töredékére apadt vidéki zsidóság felé. A BZSH szigorának a Mazsihisz alapszabályában nincs nyoma, témánkról mindössze ennyit tartalmaz: *„108.§. Aki a zsidó vallásból más vallásra tér át, annak megszűnik a Szövetségben betöltött bármely választott tisztsége, képviselőtestületi tagsága."*

Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH) lapját azért vagyok csupán kénytelen idézni, mert bár kérdéseimet elküldtem, választ nem kaptam, csupán ígéretet. Az *Egység* így fogalmazott a kérdéssel kapcsolatban, igaz, évekkel ezelőtt:

„Ha egy zsidó nem zsidóval házasodik össze, az nemcsak vallási szempontból számít az egyik legnagyobb szerencsétlenségnek. Nem is tekinthető csupán az érdekelt személy magánügyének, hiszen az egész zsidó népet érinti. Nem sok ilyen jelentőségű törvényszegés létezik. Az egyéni tisztességen is csorba esik, hiszen mindkét fél szempontjából rendkívül tisztességtelen dolog a másikkal szemben, sőt a hozzátartozókkal és barátokkal szemben is, akik nyilván tartósan boldognak szeretnék látni kedveseiket. ... tisztességes ember nem kíván beráncigálni egy másikat olyan kapcsolatba, amely kezdettől fogva kudarcra van ítélve." ((A vegyes házasság nem magánügy – Egység 19. – 1994. december.)

A megkérdezett budapesti rabbik közül egyedüliként Darvas István az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem zsinagógájának vallási vezetője, az OR-ZSE főtitkára válasza érkezett meg:

„Csak az általam igazán jól ismert zsinagógai közösségről, a sajátomról tudok írni. Vannak tagjaink, akik vegyesházassából származnak, de közülük mindenki – akinek az édesanyja nem zsidó – betért. Ha valakinek az édesapja nem zsidó, de az anyukája igen, akkor zsidónak számít a törvények szerint. Tapasztalatom szerint a zsidó apák, de nem zsidó anyák gyerekei eleve azzal a szándékkal kezdenek rendszeresen zsinagógába járni, hogy rendezzék vallásjogi státuszukat, és ezen elhatározásukban a közösség tagjai és vezetői igyekeznek minden segítséget megadni számukra, ami érzésem szerint teljes összhangban van a Mazsihisz által hirdetett „világra nyitott zsidóság" szlogennel. Több olyan zsinagógáról tudok – az enyém is ilyen – ahol külön oktatás van a betérni szándékozóknak. Úgy vélem, híveink nem foglalkoznak a többiek családi hátterével, és ez így van rendjén. Emlékeim szerint a tágabb közösségben két olyan tag van, aki vegyesházasságban él, párjaik rendszeres és megbecsült látogatói a zsinagógának. A nem zsidó partner jelentheti, de nem szükségszerűen jelenti a zsidó identitás feladását, ahogy a zsidó partner, vagy szülők sem jelentenek garanciát a zsidó identitás megőrzésére. Tisztségviselők csak zsidók (születettek vagy betértek) lehetnek, bízom abban, hogy előbb-utóbb mindenhol reális elvárás lehet, ami nálunk már megvalósult, hogy csak olyan emberek kerüljenek vezető tisztségbe, akik a zsidó hagyományt ismerik, szeretik és kellőképpen rendszeresen gyakorolják."

Egy rabbi, akinek nincs jogom leírni a nevét, a következőképpen magyarázta a helyzetet:

A rabbinikus zsidóság több korszakban gondolkodik, most tartunk az ötödiknél, amely a XVII. században indult és még nem záródott le. Minden korszaknak megvoltak a maguk meghatározó rabbijai, akikre kis túlzással az egész zsidóság figyelt, ám szerinte ma nincs ilyen. Nincs olyan világszerte elfogadott rabbi, aki meghatározó kérdésekben úgy tudjon dönteni, amely akár évtizedekre segítené és meghatározná a közösség életét.

A házasságban, véli a rabbi, nagyon fontos, hogy a két fél ugyanolyan jogi státuszban legyen, márpedig, ha a nő vagy a férfi nem zsidó, akkor a zsidó jog szerint nem ugyanaz a két ember státusza, és erre vallási döntvény egyelőre még nincs. Ezt kellene valahogyan megoldani, de semmiféle megoldás nincs a látóhatáron.

Zárásképpen hozzá kell tennem, nem is igen lesz, amíg egy élő, akut és a többséget érintő kérdésben nincs, aki elmondaná, el merné mondani a véleményét, mert megoldás helyett egymást figyelik, egymásra várnak, sőt rosszabb esetben, ahogyan azt valaki szintén név nélkül mondta el nekem, néhány rabbi pusztán politikai megfontolásból nyitná szélesre az ajtókat. Még az is megtörtént, hogy az egyik rabbi minősítgetni kezdte mindazokat, akiket válaszadásra kértem fel. Összegzésül: összesen hét rabbinak tettem fel a kérdéseket, mindössze egyetlen válaszolt, egy pedig háttérbeszélgetést folytatott velem. Itt tartunk...

Bóka B. László

Bedő Viktória

TANULSÁGOK ÉS TANÁCSOK A TENGERENTÚLRÓL

Nehéz úgy kifejteni a véleményemet a vegyes házasságról, hogy mindenkit boldoggá tegyek; hogy senki ne tartson vagy régimódi vallási fanatikusnak, vagy túlzottan liberális rendbontónak. Biztosan van közületek olyan, akiket ebben a témában ért valamilyen személyes sérelem. Vagy azért mert ti magatok vagy hozzátok közel állóak vegyes kapcsolatban élnek és mások ítéletével szembesültök – vagy esetleg azért, mert elkötelezetten és beleéléssel próbáltok olyan zsidó életét élni, amibe a vegyes házasság nem fér bele, de amikor kiálltok a véleményetek mellett, valaki rátok nyomja a „kirekesztő" bélyeget.

Vagyis, egy dolog biztos: a vegyes kapcsolatok témája érzékeny, szinte minden (nem ultraortodox) zsidó családot vagy közösséget érint, és ehhez méltó érzékenységgel kell megvitatnunk. Ha egy dolgot tanultam az elmúlt évek alatt, mint rabbinövendék, de elsősorban mint vallásos zsidó, azaz, hogy publikus diskurzust - bármennyire is hiszek az igazságomban - tisztelettel és *cheszed*del, jólelkűséggel, kell folytatni, mivel sosem tudjuk kit hogyan fog érinteni. Ezáltal az olyan retorika, ahol a vegyes házasságot a "második holokausztnak" hívják, elfogadhatatlan. (Arról nem is beszélve, hogy eredménytelen - nem fog a statisztikán változtatni.)

Sajnos a téma érzékeny jellege sok vallási és közösségi vezetőt eltántorított attól, hogy egyáltalán megvitassuk. Az amerikai zsidó közösségben a vegyes házasság már régóta az „elefánt a szobában", mindenki látja, hogy ott van, de mégis úgy teszünk, mintha nem lenne, és kerülgetjük, mint a forró kását. Szerencsére az elmúlt évtizedben ez valamennyire változott, egyre több kutatás, írás, nyilvános vita és, magánbeszélgetés zajlott a témával kapcsolatban. Bár ezek a "beszélgetések" gyakran vitába torkollnak, és komoly viszályt okoznak elsősorban a szekuláris és progresszív, illetve az ortodox közösségek között, én mégis úgy gondolom, hogy a vita nélkülözhetetlen. **Érzékenységgel, de beszélnünk kell róla.** A vegyes kapcsolatok témája nem csak arról szól, hogy milyen vallású emberrel megyünk a hüpe alá vagy az anyakönyvvezető (esetleg az oltár) elé, hanem arról is, hogy milyen határvonalai vannak a zsidó közösségeknek, kit engedünk be kívülről, illetve ki tartozik automatikusan

hozzánk, mi az a zsidó család és hogyan fog kinézni a jövő generáció zsidó identitása és életvitele? Vagyis, röviden: mit jelent a zsidó közösség és milyen elképzeléseink vannak a jövőjével kapcsolatban? **Mind az USÁban, mind Magyarországon létfontosságú, hogy beszéljünk a vegyes kapcsolatokról.**

Amikor Amerikában a vegyes házasságról beszélünk, ez szinte mindig a családról, az (esetleg még meg nem született) gyerekekről, jövő generációról szól, és arról az aggodalomról, hogy elkötelezett zsidó közösség (és sokak szerint a zsidó közösség, együttesen) egyre hanyatlik. Ritkán hallom azt az érvelést, hogy a vegyes házassággal az a baj, hogy a pár zsidó fele nem tudja megosztani a zsidó életmódját a párjával, vagy hogy valaki vallásjogi indokokkal ellenezné a vegyes házasságot – végtére is a vegyes házasságban élőket, illetve az amerikai zsidók többségét, nem érdekli a halakha. Ez ugyanígy van Magyarországon. Az etnikai, törzsi indokok sem működnek már: távol áll a 21. századi amerikai mentalitástól, hogy csak a "magunkfajtával" barátkozzunk, járjunk iskolába, dolgozzunk együtt, és végül – házasodjunk is. Pontosan ebből az okból kifolyólag, sok liberális amerikai zsidó a vegyes házasságok növekvő számát egyfajta sikerként élik meg: itt a bizonyíték, hogy egy bevándorolt, vallási kisebbség, teljes mértékben integrálódott egy egyre nyitottabb és változatosabb amerikai társadalomba.

A legutóbbi nagyszabású kutatás az amerikai zsidóságról (2013-ban készült, itt (https://www.pewforum.org/2013/10/01/chapter-3-jewish-identity/#child-rearing) tudtok róla olvasni angolul) azt mutatja, hogy ennek az integrációnak komoly következményei vannak a családok zsidóságára nézve. A vegyes házasságban élők 80%-a semmilyen zsidó oktatásban vagy ifjúsági programban nem részesítik a gyerekeiket, 37%-uk pedig „nem zsidóként" nevelik őket.

Viszont a szülők saját vallási identitása/gyakorlása is jóval gyengébb azok között, akik vegyes kapcsolatokban élnek, és feltételezhetően ez a házasságuk előtt is így volt, ami azt jelenti, nem meglepően, hogy a vegyes kapcsolatok nem kauzális, hanem korrelációs kapcsolatban állnak a családok zsidóságával. Nem a vegyes kapcsolatok tehetnek arról, hogy egy bizonyos család kevesebb zsidó hagyományt őriz, hanem a vegyes kapcsolatok a következményei annak, hogy a zsidó otthon építése nem prioritása a zsidó félnek.

Egy felnőtt, nem gyakorló, magát szekulárisnak valló zsidót – mint amilyen a magyar zsidók többsége – eltántorítani a vegyes kapcsolatoktól, főleg ha már egy ilyen kapcsolatban boldogan él, teljesen értelmetlen. Ha valaki élete során sosem vett részt komolyan a zsidó életben, az miért pont a házassága pillanatában változtassa meg az egész életét? A zsidó identitás építése nem máról holnapra történik. Ebből kiindulva, **a legfontosabb befektetés, amelyet egy zsidó közösségnek tennie kell, nem a vegyes házasságtól való eltántorítás, hanem a zsidó oktatás támogatása, a zsidó identitás erősítése, érdekes és kitűnő programok létrehozása, nyitott és sokszínű kulturális és vallási élet építése. Nem fenyegetéssel („a gyerekeid nem lesznek zsidók!"), vagy félelemmel (az unokáim nem lesznek zsidók?!) kell a híveinkhez, családtagjainkhoz, ismerőseinkhez fordulni, hanem a judaizmus szeretetével.** És ennek sokkal korábban kell kezdődnie, mint amikor a fiatalok elkezdenek randizni. Ha a zsidóság elválaszthatatlan része a létemnek, olyan párt akarok majd választani, aki ugyanazt a nyelvet beszéli, mint én, akinek szintén fontos a zsidó család értéke.

Természetesen sok olyan eset van ahol a zsidó félnek fontos a zsidósága, és egyszerűen beleszeret egy nem zsidóba (ez gyakrabban előfordul olyan kis zsidó közösségekben, mint a magyar), és valamilyen okból fogva a másik fél nem tud, vagy nem akar betérni (a betérésről kicsit később).

Olyan is előfordul, hogy valaki az életében később talál rá a saját zsidóságára, amikor már vegyes kapcsolatban él. Ezeknél a családoknál a zsidóság gyakran centrális eleme az otthoni életnek. A fent említett kutatás azt mutatja, hogy bőven akad olyan vegyes család, ahol a gyerekeket kizárólag zsidó vallásúnak nevelik, zsidó otthonban, annak ellenére, hogy az egyik szülő nem zsidó. 1970-ben, amikor Amerikában a vegyes házasságok aránya 17% körül mozgott, egy nem zsidó nővel való házasodás azt jelentette, hogy az illető elhagyta a zsidó közösséget. Ma ez már nem így van. De ehhez a zsidó közösségeknek is meg kellett változnia. Az egyik legmeghatározóbb faktor, amely közrejátszik abban, hogy a vegyes családokban felnőtt gyerekeknek mennyire lesz erős zsidó identitása, az, hogy van-e befogadó zsidó közösség körülöttük. **A közösségeknek, zsinagógáknak, rabbiknak nyitott kapukkal kell fogadniuk ezeket a családokat, nem várhatja őket ítélkezés és lekezelő közeg.**

A szülők saját vallási identitása/gyakorlása is jóval gyengébb azok között, akik vegyes kapcsolatokban élnek

Természetesen sok vallási közösségben – ortodox, konzervatív és neológ – limitálva lesz a nem zsidó fél rituális részvétele, de ez Magyarországon alig feltűnő, hiszen még a zsidó hívek felének sincsenek rituális jogai. Épp múlt héten volt a New York-i zsinagógámban egy olyan bár micva, ahol az apuka nem volt zsidó, de senki nem tudta volna megállapítani kívülről. A szülők együtt felmentek bimára, megáldották a fiút, majd amikor az egyik tórai áldásra került a sor, csak az anyuka mondta az áldást. Ezzel a családdal senki nem éreztette azt a zsinagógában, hogy ők nem tartoznak oda, a rabbik ugyanúgy bántak velük, mint bármelyik másik hívővel, annak ellenére, hogy ez a közösség „nem támogatja" a vegyes házasságot; itt egyik rabbi sem adna össze egy zsidót és nem zsidó párt.

Nehéz megtalálni az egyensúlyt aközött, hogy a zsidóságon belüli házasságot támogatjuk, és mindeközben befogadóak vagyunk azokkal, akik más döntést hoztak - de ennek az egyensúlynak a keresése minden modern vallási vezetőnek a feladata. A szombat és a kóserság tartását támogatjuk, még akkor is, ha látjuk, amikor valaki kiszáll az autójából szombaton, ám semmilyen megalázó megjegyzést nem teszünk, csak mosolyogva azt mondjuk, hogy „gut sábesz". **Örülök, hogy itt vagy.**

Az elmúlt időben a konzervatív mozgalom nagyon küzd a vegyes házasság kérdésével, mivel egyre több hívünk van, aki vagy már vegyes kapcsolatban él, vagy szeretné, hogy a konzervatív rabbija összeadja őket. Sokan el is hagyják a közösségeinket emiatt és reform zsinagógákhoz csatlakoznak, ahol a rabbi liberálisabb. A konzervatív rabbikar azonnali hatállyal kirúg bárkit, aki zsidó és nem zsidó között házasságot köt, és egészen tavalyig az is benne volt az alapszabályban, hogy konzervatív rabbi nem jelenhet meg vendégként egy vegyes esküvőn. Sok rabbi így a saját családtagjaik esküvőjén nem tudott részt venni. Bár ezt a szabályt eltörölték, több benső vita folyik arról, hogy mennyire kell nyitottnak lennünk, és vannak olyan rabbik, akik a vegyes házasság teljes elfogadásáért lobbiznak. Nem lepődnék meg, ha előbb-utóbb szakadás történne a mozgalomban, egy hagyományosabb és egy liberálisabb irányzat felé. Bár én magam a hagyományosabb táborba tartozom, megértem azokat a kollégáimat, akiknek a nyitottság fontosabb érték, mint a hagyomány és a vallásjog.

Nyitott kapukkal kell fogadnunk a vegyes családokat; átláthatóbban és nyitottabban kell kezelni a betéréseket.

Egy dologgal viszont a konzervatív rabbik nagy többsége egyetért: **azoknál a vegyes kapcsolatoknál, ahol a nem zsidó fél nyitott a zsidóság felfedezésére és a zsidóság megélésére – a rabbik maximális kötelessége, hogy segítsek a beterés folyamatát.** A vegyes házasság tilalma kegyetlen lenne a 21. században, ha a bölcs talmudi rabbijaink nem álltak volna elő a beterés intézményével: tanulással és elkötelezettséggel bárkiből lehet zsidó. Bár az elmúlt évszázadokban sok rabbinikus autoritás ellenezte a házasság inspirálta betérést, a gyakorlatban már több 19. századi ortodox rabbi is engedélyezte ezt, mivel belátták, hogy az ellenkezésük másképp vegyes házassághoz vezet.

Ma, mind liberális, mind modern ortodox rabbik világszerte betérítenek olyan embereket, akik a párjuk miatt fordultak a judaizmushoz. Mint rabbi, nem tudom megtiltani valakinek, hogy kibe szerethet bele, de abban segíthetek, hogy a párja beleszeressen a zsidóságba.

Minél magasabbak a kerítéseink – minél többször küldünk el valakit, aki be akar térni, minél inkább azt éreztetjük vele, hogy nincs helye a zsidó közösségben, minél több irreleváns vallásjogi kérdést teszünk fel nekik, amire a született, tanult zsidók 90%-a sem tudna válaszolni - annál inkább ellehetetlenítjük a zsidó közösség életét. És igen, erősítjük a vegyes házasságok arányát.

Az olyan esetekben, ahol a háláhikusan nem zsidó fél apai vagy nagyszülői ágon zsidó, és valamennyi ismerete van zsidósággal kapcsolatban, ott még könnyebbé kell tenni a betéréseket. Egy olyan társadalomban, ahol a zsidók túlnyomó többsége vegyes házasságban él, kiemelten kell értékelnünk és fogadnunk azokat, akik mindennek ellenére hozzánk akarnak tartozni. Neológ kollégáimnak, akiknek a kezükben van szinte az összes magyar betérések sorsa, Elijahu Guttmacher 19. századi rabbi szavait küldeném: 'Több vád érheti azt, aki egy betérőt visszautasít, mint azt, aki helytelenül befogad egyet' (87. responzum).

Természetesen rengeteg különbség van az amerikai és a magyar zsidó közösségek között, és nem minden, ami igaz az amerikai zsidóságra, lesz érvényes vagy tanulságos otthon. Amerikában a szervezett zsidó közösség nagyon sok pénzt és energiát fektet a vegyes családok zsidó életvitelének támogatásba, a fiatalok zsidó közösségi életébe, stb.

Magyarországon egyszerűen nincs ilyen infrastruktúra, mert sokkal kisebb a közösség, kevesebb pénzzel. Illetve, a vegyes házasságok aránya magasabb, mint Amerikában. Itthon, Rick Jacobs rabbi, reform mozgalom vezetőjének mondása még inkább érvényes: „a vegyes házasság olyan, mint a gravitáció". Lehet róla bármilyen véleményed, de nem lehet megállítani: ez a modernitás és diaszpóra élet velejárója. Viszont az nem mindegy, hogy hogyan kezeljük, és remélem, hogy a különbségek ellenére ez a pár tanulság és tanács segíthet a magyar zsidó közösségnek a jövőben.

Összesítve:

Beszélni kell a vegyes kapcsolatokról, de érzékenységgel;

A zsidó közösségek legfontosabb feladata a zsidó életbe való értelmes befektetés, nem a vegyes házasság megállítása;

Nyitott kapukkal kell fogadnunk a vegyes családokat;

Átláthatóbban és nyitottabban kell kezelni a betéréseket.

Papír- és fémpénzt, bélyeget, képeslapot, papírrégiséget, régiségeket vásárolunk és árverésre átveszünk.
Budapest VI., Andrássy út 16. Telefon: 266-4154 Nyitva: H-SZ 10-17, Cs: 10-19 óráig

Claims Conference ועידת התביעות
The Conference on Jewish Material Claims Against Germany

Holokauszt túlélők és házastársaik figyelmébe

A CC az alábbi liberalizációról tárgyalt a német kormánnyal;

Új kifizetés azon elhunyt kedvezményezettek házastársai számára, akik az A2 / CEEF (Közép- és Kelet-európai Alap) átvevői voltak.

2020. január 1-től a CC kifizetéseket biztosít azon elhunyt személyek özvegyei számára, akik az A2 /CEE (Közép- és Kelet-európai Alap) alapokban részesültek.

Az A2 / CEE Alapban részesülő személy házastársa jogosult lehet az A2 / CEE Alapban részesülő személy halála esetén havonta 513 euró támogatásra legfeljebb 9 hónapon keresztül, háromnegyedéves részletekben, amennyiben az alábbi feltételek teljesülnek:

1. A házastárs életben van 2020. január 1-jén, vagy a kérelem benyújtásakor, attól függően, hogy melyik a későbbi dátum és
2. A házastárs életben van a kifizetés napján és
3. A házastárs az A2 / CEE Alapban részesült személy házastársa volt annak halálakor és
4. Az A2 / CEE Alapban részesülő személy halála idején az Alap kedvezményezettje volt.

A holokauszt túlélő házastársának életben kell lennie minden kifizetéskor. Más örökösök, ideértve a gyermekeket is, nem jogosultak a kifizetésre a házastárs helyett.

Jelentkezési nyomtatvány a honlapunkon tölthető le**: www.claimscon.org/apply**

További információért kérjük, vegye fel a kapcsolatot a CC irodájával:
Claims Conference
P.O. Box 20064
Tel Aviv, 6120001 Israel
Tel: +972-3-519-4400
E-mail: infodesk@claimscon.org \ www.claimscon.org

Claims Conference ombudsmannal rendelkezik.
Az Ombudsman hivatalával való kapcsolatfelvételhez kérjük, írjon e-mailt a következő címre Ombudsman@claimscon.org vagy írjon levelet a következő címre The Ombudswoman, PO Box 585, Old Chelsea Station, New York, NY 10113, USA.

NYITOTTNAK ÉS KÍSÉRLETEZŐNEK LENNI

Interjú Böröcz Lászlóval

A 2B Galériát 2002-ben alapította Böröcz László és Böröcz András. A holokauszt képzőművészeti feldolgozása és a zsidó hagyományhoz, történelemhez, emlékezethez kapcsolódó témák azóta is a nonprofit galéria fókuszában vannak. Böröcz Lászlóval, a 2B Galéria vezetőjével beszélgettünk.

Mindig egyértelmű volt, hogy képzőművészeti területen fogsz dolgozni? Mennyire következett a 2B Galéria az élettörténetedből?

Nem következett az előzményekből. Korábban versenysportoltam, aztán viszonylag sokáig operaénekes voltam. A Galéria története 2002-ben kezdődött, ekkor alapítottuk a testvéremmel, aki egyébként képzőművész. Az ő révén azért valamelyest ismertem ezt a közeget, eltájékozódtam benne. Persze a tudást és a kapcsolati hálót, amely ehhez a munkához kell, így is nagy feladat volt megszerezni.

Mi motivált a Galéria elindításában?

Előadóművész voltam, amitől nem áll távol az exhibicionizmus, de igazán azt szeretem, ha nem én vagyok előtérben, hanem a saját munkám révén mások munkáját tudom megmutatni. Elsősorban a kultúraközvetítés érdekelt, érdekel ma is.

Mi történik a 2B Galériában egy év alatt? Milyen ritmusban zajlik a munka egy ilyen kiállítóhelyen?

Mindig előre kell gondolkodni és tervezni. Ez általában 1-2 évet jelent, de mivel nem múzeum vagy merev struktúrában működő szervezet vagyunk, útközben is helyet tudunk adni nem betervezett programoknak. Nagy előnye a hozzánk hasonló, kisebb, kevésbé intézményesült működésű helyeknek, hogy könnyebben tudnak reagálni az éppen történő dolgokra és könnyebben is improvizálnak.

Nagyjából hány kiállításra, művészeti vagy más eseményre jut időtök évente?

Hozzávetőleg 10-15 kiállításra. Ebben benne vannak az 1-2 napig látható és a hagyományosabb, háromhetes, egy hónapig tartó tárlatok is. Ezen kívül vannak még a galériában könyvbemutatók, workshopok, kortárs zenei koncertek is.

Részei vagytok a zsidó kulturális közegnek, de pontosan hol helyezkedtek el a zsidó közösségi térképen?

Ha példaként vesszük egyfelől az Aurórát, ami a legmerészebb, legkevésbé kanonizált, kísérleti műhelyeknek is teret ad, másfelől a Zsidó Múzeumot, amelyik nagyon magas színvonalon, egy értelemszerűen konzervatívabb kultúraeszményt képvisel, mi valahol középen vagyunk. Igyekszünk nyitottak és kísérletezők lenni, de mindig vannak olyan kiállításaink is, amelyek múzeumi közegben is megállnák a helyüket.

Mit tekintesz a Galéria első számú feladatának? Mit szeretnétek felmutatni a programjaitokkal a zsidó közösségnek, illetve a teljes magyar társadalomnak zsidó tematikájú kiállítóhelyként?

A kultúraközvetítés és a zsidó kultúra közvetítése szerintem elég fontos és nagy feladat. Ez egyszerre szól zsidó és nem zsidó érdeklődőknek. A 2B úgy zsidó tematikájú galéria, hogy nálunk nem csak zsidók állítanak ki. Amellett, hogy vannak persze zsidó alkotók, elsősorban a témaválasztás az, ami a zsidó kontextust megadja.

Amikor nem zsidó tematikájú kiállítást rendeztek, más üzeneteket fogalmaztok meg? Másképp szóltok a különböző célközönségeitekhez?

Az üzenetek nem igazán különböznek. Ami talán a legfontosabb, hogy hitelesek legyünk akkor is, ha zsidó vonatkozású témákkal foglalkozunk és akkor is, ha nem. Ezen túl szerintem elsősorban az minősít egy kulturális szervezetet, hogy a programjai megbízhatóan magas színvonalúak legyenek, és képviseljenek egy sajátos világlátást, bizonyos esetekben akár véleményt vagy állásfoglalást.

Eltérnek-e a zsidó tematikájú kiállítások jellegzetes problémái, művészi érdeklődésük, társadalmi érzékenységük a nem zsidó tematikájú tárlatok kérdéseitől?

A holokauszt témája, ami nálunk elég gyakran megjelenik, például még a zsidó közösséget is megosztja. Vannak, akik azt mondják, hogy nem jó, ha kizárólag a panaszkodó, sebeit nyalogató közösség képét közvetíti magáról a zsidóság a többségi társadalom felé. Mi nem adtuk meg magunkat ennek az érvelésnek, többek között azért sem, mert mi vagyunk az utolsó nemzedék, akinek közvetlen, személyes kapcsolata van a holokaussztal, akik még ismerjük a túlélőket, akiknek mindez még nem történelem. Ez elől a felelősség elől nem szabad elfutni, ez egyfajta emocionális elkötelezettség, de racionális meggyőződésem is. Ugyanakkor természetesen nem lehet kizárólag a holokausztról beszélni, ezért rendezünk ötödik éve a Pészachról csoportos kiállítást például. Ilyenkor minden évben kiemelünk egy-egy mozzanatot a kivonulás ünnepéből, amit a felkért művészek szabadon értelmezhetnek, kapcsolódhatnak hozzá. Annál jobb, minél távolabb kerülünk a gondolati-kifejezésbeli konvencióktól. A nem zsidó művészek gyakran félénkek és távolságot tartanak eleinte, de én mindig arra bíztatom őket, hogy ezt ne tegyék. Egy zsidó motívumról való ilyenfajta közös gondolkodás fontos párbeszédeket és nagyon jó kiállítási anyagokat szokott eredményezni. Egy ilyen kiállításon a zsidó közösség tagjai is láthatják, hogy lehet ezekről a jól ismert témákról eredetien, formabontóan, akár provokatívan is beszélni, és ha egy hely hiteles, akkor ezt el is fogadják.

Mi indokolja szerinted a zsidó közegbe kerülő nem zsidó művészeknek ezt az óvatosságát?

Egy kívülálló számára annyiféle konnotációja van a zsidó kultúrának és a zsidóságnak általában, hogy ez sokszor okoz bizonytalanságot vagy távolságtartást. Azt gondolom, hogy sokan úgy érzik, hogy a zsidó közösség különlegesen érzékeny, ahogy az egész kérdés maga is különlegesen érzékeny. A nálunk kiállító művészek hasonló komplexusai azonban gyorsan oldódnak. A holokauszt esetében a zavar a zsidó és nem zsidó képzőművészek esetében egyaránt megvan, sőt még erősebb. Nem véletlen, hiszen valóban nehéz a kreativitás terepeként tekinteni egy olyan eseményre, melynek során a családtagjaink, az embertásaink milliószámra pusztultak el. A holokausztra való művészi reflexió a zsidó és nem zsidó alkotókat egyaránt dilemmák elé állítja.

Milyen terveitek vannak a következő évekre?

(Fotó: Kerekes Zoltán)

Egy ilyen kicsi intézmény, egy nonprofit kortárs művészeti galéria túl hosszú távra sosem tud tervezni. Továbbra is igyekszünk minél jobb színvonalú kiállításokat tető alá hozni, minél több fontos külföldi művészt elhozni Magyarországra, megtalálni a biztonságos, szabad működést tartósan biztosítani képes forrásokat. Idén két egészen különleges kiállításunk is lesz: Sasha Zograf szerb képregény-rajzoló (aki Radnóti Miklós Borban töltött napjait mutatja be képregényben) májusban érkezik hozzánk, és hoz magával egy másik munkát is, egy Hilda Daj nevű, a holokausztban meggyilkolt lány élettörténetét. A róla rajzolt képregényt például használják a szerbiai holokausztoktatásban. Aztán szeretnék egy New Yorkban élő portugál képzőművészt idehívni szeptemberben, aki egyik projektjében a gránátalma szerkezetével foglalkozik, azzal az asszociatív mezővel, amelyben a gránátalma kifejezés mozog, és ebben benne van a Ros HaSana, a zsidó újév is, így érintkezik az ő érdeklődése a mi zsidó témáinkkal.

A beszélgetés a Szombat folyóirat és a Mozaik Zsidó Közösségi Hub együttműködésében készült interjúsorozat része. (x)

„A TÓRA MINDNYÁJUNKÉ”

Új fordítás, modern kommentárokkal az interneten

Elindult a daf.mozaikhub.hu, a Hetiszakasz oldalak, Mózes Öt Könyvének modern, vallásosok és szekulárisok, férfiak és nők által írt kommentárjaival. Dr. Balázs Gábor eszmetörténészt, az OR-ZSE általános rektorhelyettesét, a projekt egyik közreműködőjét kérdeztük a kezdeményezésről.

Miért indítottátok el az oldalt? Hasonlóak bőven fellelhetőek a virtuális térben.

Az ötlet születése a Mozaik Zsidó Közösségi HUB-bal, pontosabban azon belül Mircea Cernovval és Tordai Bencével évek óta folytatott közös munkámhoz kapcsolódik, amelynek már számos korábbi gyümölcse is volt. A Tóra számunkra állandó referenciapont, amelyhez mindig visszatérünk, és most a Tóra szövegének reflektált és kreatív értelmezésén keresztül reméltük megteremteni a kapcsolatot a közösség múltja és hagyománya, illetve jelenlegi, közös értékei között. További egyedi eleme ennek a projektnek a Roskó Gáborral való közös munka. Gábor nem illusztrációkat készített ugyanis a szövegekhez, hanem vizuális kommentárokat, ami meglehetősen egyedülálló megközelítés. Az olvasó tehát kap egy új fordítást tudományos-vallásos jegyzetekkel, két külön nézőpontból közelítő magyarországi reflexiót a szövegre és egy vizuális kommentárt.

Visszakérdezek: szerinted tényleg bőven fellelhető ehhez hasonló anyag a hetiszakaszról a neten? De persze én is tudom, a világhálón – és persze offline is – hetiszakasz magyarázatok tömegesen találhatóak már most is, és mégis folyamatosan születnek újabb és újabb magyarázatok. A kérdés ugyanis mindig az, mit akar a hetiszakaszon keresztül elmondani az értelmező. A mi célunk az volt, hogy egy közösségi intellektuális mozaikot hozzunk létre, olyan embereknek adjunk lehetőséget a hetiszakasz értelmezésére, akik esetleg maguk sem tudták, hogy milyen könnyen találnak személyes kapcsolatot az ősi szövegekkel. A DÁF projekt megmutatja, hogy a magyarországi zsidó közösséghez szorosan vagy akár távolabbról kapcsolódó embereknek mennyire sokféle gondolatai vannak a hetiszakaszról, mennyire különböző nézőpontokat, világnézeteket szólaltatnak meg közösségünk tagjai. Ez a projekt legfontosabb eredménye.

Egyáltalán nem mellesleg, a Mozaik HUB egyik fontos értéke az együttműködés a zsidó szervezetek között. Ebben a projektben a partnerünk a MAZSIHISZ és az OR-ZSE volt. A DÁF projekt tulajdonképpen a *pilot*-ja a MAZSIHISZ és az OR-ZSE nagy vállalkozásának, a mózesi öt könyv újrafordításának és hozzávaló kommentár elkészítésének. Erre szintén lehetne mondani, minek, hiszen megvan magyarul. Valóban, csak éppen a 21. századi olvasó számára mind nyelvileg, mind a kommentárok tartalmát tekintve erősen idejét múlt. Mi mind a DÁF projektben, mind az új kommentárban, megpróbálunk tudatosan 21. századi kérdéseket felvetni, és a saját korunknak, a saját közösségünknek megfelelő magyarázatokat adni. Megpróbálunk úgy beszélni a hagyomány klasszikus szövegeiről, hogy azokat a kérdéseket vessük fel, amelyek valóban foglalkoztatják a mai embereket.

Nem gondolod-e, hogy amikor valláshoz nem értő, a Tórával nem hivatásos módon foglalkozó ember kezd

el magyarázni egy hetiszakaszt, akkor bármibe bármit beleláthat?

Ez pontosan így van, és jól van így. Ezeknek a magyarázatoknak nem az a célja, hogy a tudományos vagy klasszikus vallási normáknak megfelelő kommentároknak konkurenciát teremtsünk. Mi sokkal tágabb megközelítést tettünk lehetővé a szövegekhez. A projektben részt vevő rabbik és tudósok persze szakmai szempontok figyelembevételével írtak, de egyenrangú partnernek tekintettük a „laikusokat" is, hiszen a projekt egyik legfontosabb üzenete, hogy a Tóra nem *kizárólag* vallási szöveg, és nem *csak* a vallásos emberekhez szól. A Tóra közös kultúrkincse a zsidó nép egészének, és a vallásos közösség nem sajátíthatja ki. Mi azt mondjuk a zsidó közösség minden tagjának: beszélj a Tóráról, foglalkozz vele, tanuld, merd megtalálni a saját kapcsolódási pontodat, mert ha ezt nem találod meg, a Tóra irreleváns szöveggé válik.

Ha itt ülne velünk egy erősen vallásos zsidó ember, akár azt is mondhatná, ez teljesen neológ álláspont.

Ennek az álláspontnak az a lényege, hogy a Tórát nem az egyes irányzatok ideológiája, hanem a *Jewish peoplehood* szempontjából közelíti meg. Egyébként valóban voltak olyan ortodox meggyőződésű emberek, akiket felkértünk együttműködésre, és azt mondták nem szeretnének közreműködni. Tiszteletben tartom a véleményüket, de nem változtatom meg az én meggyőződésemet: se az ortodoxiának, se semmilyen más irányzatnak nincs monopóliuma a Tórára. Mindezt mondom úgy, hogy jómagam az ortodox hitközség alelnöke vagyok, ortodox zsinagógába járok, és ortodox módon tartom a szombatot, tehát még véletlenül sem lehet ortodoxia ellenességgel vádolni. Éppen a személyes, a nyitott-ortodoxia iránti elköteleződésemből fakadóan vélem úgy, hogy a zsidó hagyományoknak nem az ortodox értelmezése az egyetlen lehetséges és jogos interpretációja.

Amikor 21. századi nézőpontról beszélsz, abban benne van, hogy jó volna tágabbra tárni a képzeletbeli ajtót, hogy a lehető legtöbb embert, köztük fiatalokat lehessen megszólítani?

Igen, de ez nem csak *outreach* kérdés. Vannak olyan kérdések a 21. században, amelyekre különösen fókuszálnunk kell. Ezek sokszor a zsidó hagyomány klasszikus kérdései is, vagy általában „az Ember" klasszikus kérdései, de minden nagyobb történelmi korszakban felvetődnek az elsősorban az abban a korszakban különösen aktuális kérdések. Például a 20. század első felében az evolúció, a természettudományok és a vallás kapcsolatának kérdése izgatta az embereket. Ez nagyon érződik a Hertz-féle ötkötetes Tóra-kommentáron. Számunkra ez sok szempontból már a múlt. Aki ma nem fogadja el az evolúciót, mint a legvalószínűbb hipotézist a világ eredetéről, az kizárja magát a civilizált közbeszédből.

Vannak azonban új természettudományos problémák: a 21. századi agy- és idegkutatás eredményei alapján kétségbe vonható, hogy van-e az embernek szabad akarata. Így tehát megkérdőjeleződik mind a monoteista, mind a liberális-humanista kultúra alapfeltevése, miszerint az ember egy szabad akarattal rendelkező, tetteiért erkölcsi és jogi szempontból felelős lény. Ez tipikusan 21. századi kérdés, mint ahogyan a mesterséges intelligencia jelentette forradalom vagy a klímaválság problémája is az. Jellegzetesen 21. századi kérdés a zsidó tudományokban, amit a nyitott, gondolkodó ortodoxia is folyamatosan tárgyal, az, hogyan viszonyuljunk a régészet és a kortárs bibliakritika eredményeihez, olyankor, amikor ezek ellentétben állnak a hagyományosan adott válaszokkal, de sokkal valószínűbbnek tűnnek azoknál. Ez utóbbi kérdések egy részét persze már a 19. században is feltették, de most megint nagyon aktuálissá váltak. Vagy itt van például a nők státusza a zsidó jogban, vagy az LMBTQ+ emberek kérdése, e problémák tipikusan az elmúlt ötven évben váltak megkerülhetetlenné. A felsoroltak mind a 21. század közgondolkodásának fókuszában lévő kérdések, és mint ilyenek, bekerültek a zsidó közgondolkodásba is.

Hogyan viszonyuljunk a régészet és a kortárs bibliakritika eredményeihez, amikor ezek ellentétben állnak a hagyományosan adott válaszokkal?

Meg tudnád fogalmazni, ki a célközönség?

Nemcsak a zsinagógába járó embereknek és nem csak zsidóknak szól ez a honlap, hanem mindenkinek, akit érdekel a zsidóság, mint közösség, a zsidóság, mint kultúra. Szeretnénk azoknak is tanulási lehetőséget biztosítani, akiket nem vonzanak a Tóra-tanulás klasszikus helyei, vagy akik egyszerűen csak kényelmetlenül érzik magukat, ha a tanuláshoz el kell menniük egy új, ismeretlenekből álló közösségbe.

Miért éppen most indult el az oldal?

Csupán annyi az oka, hogy éppen most kezdtük újra a Tóraolvasást, ezért időzítettük így az indulást. Hozzáteszem, hogy a folyamatosan frissülő tartalmak már egy éve elérhetőek.

Hogyan kerülnek ide a nemzetközi kommentárok?

Ez is logikusan következik a *Jewish peoplehood* megközelítésből. A magyarországi zsidó közösséget a világ zsidó közösségeinek laza hálózatába szervesen illeszkedő entitásnak tartjuk, a mi problémáink relevánsak az ő számukra, az ő kérdéseik izgalmasak nekünk is. Egyébként a magyar kommentárok íróinál is igyekeztünk különféle hátterű és világnézetű embereket megszólaltatni, figyelünk rá, hogy férfi-női arány lehetőleg egyenlő legyen, arra is gondosan ügyeltünk, hogy mind a magyar, mind a nemzetközi kommentárokban különböző irányzatokhoz tartozó emberek kapjanak szót. A DÁF egy vállaltan értékpluralista kezdeményezés, hisszük, hogy az igazságot sokféleképpen lehet megfogalmazni, és ezek a megfogalmazások ellentmondásban is állhatnak egymással. Az ember nem olyan lény, akinek megadatott, hogy rendelkezzen az igazság tudásával, és bár az igazság keresése valós opciónk, az igazság megtalálásába vetett biztos hit azonban inkább veszélynek tűnik.

Bóka B. László

Nora Gold

A HALOTT EMBER

Dr. Nora Gold író, aktivista és a Jewish Fiction .net online irodalmi folyóirat alapítója, akinek műveit Alice Munro is méltatta, és aki két kanadai zsidó irodalmi díjat is elnyert.

A halott ember című regény főszereplője, Eve szakrális zeneszerző és zeneterapeuta, aki öt éve képtelen túllépni egy Jake nevű zenekritikussal folytatott futó viszonyán. Hogy valahogy legyőzze ezt a megszállottságot, visszatér egy hétre Izraelbe (ahol egymásba szerettek, és ahol Jake azóta is él), hátha ez segít neki abban, hogy lezárja magában a kapcsolatot. A következő jelenet a regény kétharmadánál történik, amikor az utolsó izraeli hétvégén Eve elutazik egy kibucba, hogy meglátogassa az unokatestvérét.

Három órakor ér oda az unokatestvére kibucához. Az évnek ebben a szakában a kibuc csodálatos: beköszöntött az esős évszak, minden zöld, lédús, illatos és élettől duzzadó. Itt elsősorban avokádót termesztenek, és Eve csak ledobja a vászonzsákját az unokatestvére háromszobás kis bungalójának tornácán, aztán megy is megnézni a gyümölcsöst. Csak négyre várják; biztos benne, hogy nem bánják, ha előtte sétál egyet. A gyümölcsösben az érett avokádók szinte lehúzzák az ágakat. A színük egészen mély sötétzöld, a hasonló színű leveleik fényesek és vízgyöngyösek a friss esőtől, és az egész gyümölcsöst az élet illata tölti meg. Eszébe jut a történet a négy rabbiról, akik betévedtek egy gyümölcsösbe, ahol misztikus élményt éltek át, és Eve – az unokatestvére gumicsizmájában, amit a tornácról vett kölcsön – boldogan és élénken caplat a sáros ösvényeken. A következő fél órában úgy trappol végig az avokádóligeten, hogy nem gondol semmire. Átengedi magát az avokádóknak, a susogó leveleknek, az erős, durva fatörzseknek, a nedves föld szagának, az üde, párás levegőnek és az erdő mélységes, mágikus csendjének. Nem zavarja meg ezt a csendet, hanem vele együtt létezik: a léptei dobbanása, az ágak roppanása, a kisállatok zörgése az aljnövényzetben, a madarak csiripelése magasan a fák között, és közben a késő délutáni nap pettyes mintát szitázik az erdő talajára. Mindezek közepette Eve olyan örömöt, olyan eksztázist érez, hogy amikor ráébred, elszégyelli magát. Olyan vagyok, mint egy butuska gyerek, aki ok nélkül boldog, gondolja. („Töröld le azt a buta mosolyt az arcodról – szokta mondani Julia, a mostohaanya –, mielőtt én törlöm le.") De most, ebben a gyümölcsösben Eve tudja, hogy boldognak lenni nem butaság, és hogy sok nyomós ok van a boldogságra, főleg itt, ezen az elbűvölő, elvarázsolt helyen. Úgy hogy megy tovább, mosolyogva és nevetve, néha – miután körülnéz, hogy egyedül vane az ösvényen – táncol pár lépést, időnként dúdolgat egy-egy dalfoszlányt. Ebben a gyümölcsösben nincsenek nagy gondolatok vagy ötletek. Nincsenek szavak vagy félelmek. Ennek ellenére, amikor fél óra múlva kiér a sötét ligetből a késő délutáni tiszta fénybe, valahogy olyasmiket tud, amit előtte nem tudott.

Például tudja, hogy Jake lelkileg nagyon beteg ember volt. Nem a címke érdekes – pszichopata, szociopata –, nem az a fontos. A lényeg, hogy mélységesen zavart személyiség volt és most is az. Sötét, mint az árnyak egy avokádóligetben. Nem. Sötétebb.

A másik, amit immár tud, hogy ő maga is beteg volt az elmúlt öt és fél évben. Poszttraumás stressz zavarom van, gondolja meglepve. Nem azért nem tudta túltenni magát Jake-en, mert olyan jó volt a kapcsolatuk, ahogy ennyi éven át gondolta; ellenkezőleg, azért, mert olyan rossz volt. Olyan megalázó, sőt, az utolsó hét hétben bántalmazó. Attól a pillanattól, hogy Jake feladta a saját hangját és Franét vette át, Eve nem érzett mást Jake irányából, csak gyűlöletet. Undort. Megvetést.

Poszttraumás stressz zavar. Nemzetközi rövidítéssel PTSD. Elfintorodik a gondolattól, ahogy átvág egy mezőn, amelyet a késő délutáni nap halvány sugarai világítanak meg. Az ő PTSD-je nyilván nem olyan súlyos, mint azé, akit elraboltak vagy hosszú időn keresztül lelkileg terrorizáltak, de az elmúlt öt évben ugyanazokat a szimptómákat tapasztalta, köztük a PTSD egyik főjellemzőjét: a *flashback*eket, erőszakos emlékrohamokat. Mint amikor egyik este vacsora után Michael segített neki a konyhában (a kényes edényeket mosogatta kézzel, amiket nem lehet a gépbe tenni, Michael pedig törölgetett), és megkérdezte: – Mi a baj, anya?

Eve a mosogatónál állt mozdulat közben megdermedve, egy tányért tartott pár centivel a víz felett, a keze csupa hab. Az villant be neki, amikor elolvasta az emailt, amiben Jake szakított vele, és hogy nem bírta abbahagyni a sikoltozást. Most meg ott állt dermedten a mosogatónál, elveszve a múltban, miközben Michael ott volt mellette. Akkoriban gyakran rohanták meg ilyen emlékek. Eleinte szinte állandóan, az első egy-két évben havonta vagy ezerszer, mert abban a stációban minden dolog és minden út Jake-hez vezetett. Minden gondolat, minden érzés. Ahogy a patakok és folyók a tengerbe torkollnak. Egész nap Jake-kel kapcsolatos emlékek rohanták meg (némelyik pozitív, némelyik negatív). Aztán az emlékroham fokozatosan ritkult, bár néha még mindig előfordul. Olyan érzés, mint egy apró áramütés

vagy minivillám. Azon a bizonyos estén Michaellel egy darabig fel sem fogta, hogy a fia beszél hozzá. Amikor végre felocsúdott, látta, hogy Michael rémült képet vág, és hallotta, hogy azt kérdezgeti: – Mi a baj, anya?

– Semmi, drágám – felelte pár pillanat múlva, és megnyugtatásképpen megsimogatta a fiú karját. – Csak eszembe jutott valami.

Pedig azok nem csak „emlékek" voltak, erre jön rá most, noha mindig így gondolt rájuk. *Flashback*ek voltak. Mint amit néhány páciense átél zeneterápia közben. Az évek során voltak páciensei, akik vagy Kanadában, vagy abban az országban, ahonnét jöttek, különféle traumát éltek át: tűzvészt, fizikai vagy szexuális bántalmazást, földrengést, terroristatámadást, kínzást. Az általuk átélteket nyilván teljesen más skálán kell mérni, mint azt, amin ő átment Jake-kel. Ennek ellenére tagadhatatlan, hogy ő is sok hasonló szimptómát mutatott. *Miért?*, teszi fel magának most a kérdést. Miért okozott olyan erős traumát az, ami Jake-kel történt? Nem szeretné magát „traumás" személyiségnek vagy „túlélő"-nek látni – „túlélő"-nek különösen nem, hiszen az csak egy szinonima (egy éppen divatos szinonima) az „áldozat"-ra. Ám ahogy a gyümölcsös mögötti mezőn baktat, kénytelen-kelletlen elfogadja a felismerést, hogy valami történt vele Jake mellett, ami valóban traumás hatással járt. Egy apró nyom a Nagy Titok megoldásához, gondolja. A titok pedig az, hogy miért vesztegettem el életem öt évét arra, ami a felszínen egyszerű viszonynak látszott. Hát nem volt egyszerű viszony.

Ezt tudta meg Eve az avokádóktól. A kibuc madaraitól pedig megtud valami mást. Ahogy az unokatestvére háza felé tart, átvág egy hosszú réten, amelyet sárga virágok borítanak, és egy olyan madár dalát hallja, amit még sosem.

abc. abc. abc?, gondolja. Ez a madár ábécédalt énekel!

abc, énekli a madár. *abc.*

Pár pillanattal később, ahogy sétál tovább, azt hallja jobbról:

gggg felső d, gggg felső d.

Egy fán balra egy másik madár felel: *dcisz. dcisz.*

gggg felső d, gggg felső d.

dcisz. dcisz.

gggg felső d, gggg felső d.

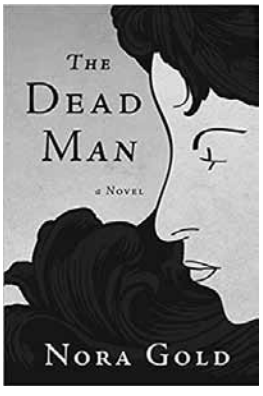

Most csend.

Aztán hangosan, élesen, sürgetően, mint azt kiabálná, Hol vagy?:

gggg felső d, gggg felső d.

Csend. Majd halk, távoli válasz: *dcisz. dcisz.*

Csend.

gggg felső d, gggg felső d. De még halkabban, még jobban trillázva.

Sokkal messzebbről érkezik a válasz.

Ahogy Eve ott áll és ezt hallgatja, egy vidám piros-sárga színű madár érkezik valahonnan és elkezd repdesni körülötte hangos szárnycsapásokkal. Aztán egy ideig a feje felett lebeg. (Eve reméli, hogy nem fogja letojni.) És a madárzenéből meg ennek a barátságos, virgonc madárnak a közelségéből ráébred, hogy a *Madárdal*ból, amit két napja kezdett el komponálni, hiányzik minden öröm. Nem teljesen értéktelen darab, de lassú és unalmas, helyenként élettelen. A hátsó zsebéből tollat meg noteszt kap elő és elkezd jegyzetelni. Egy perc elteltével, még mindig dühödten firkálva törökülésben letelepszik a pépes, vizenyős fűre-virágokra, és a zenéjét boldogsággal meg örömmel tölti meg.

Végül, de nem utolsósorban Eve a virágoktól is megtanul valamit. Tizenöt perc komponálás után feláll és éppen a sarat meg a füvet söpri le a nadrágja ülepéről, amikor a földre pillantva meglátja az általa hagyott bemélyedést. Véletlenül ráült pár sárga virágra, és összenyomta őket. Mindig bocsánatot kér a házban megölt legyektől vagy a kertben letépett virágoktól, és most is automatikusan azt mondja az összenyomott virágoknak: „Sajnálom". Aztán felfogja, hogy ez milyen fura. Mint mindenkinek a világon, neki is joga van leülni egy réten és véletlenül összenyomni pár virágot anélkül, hogy gyilkosnak érezze magát. Ez a föld az ő otthona is, éppen annyira, mint bármelyik bogáré vagy virágé. Joga van bocsánatkérés vagy szégyen nélkül itt lenni, itt élni. Eszébe jutnak az anyja öreg Mildred nénikéjének – aki úgy beszélt és úgy nézett ki, mint egy boszorkány – szavai közvetlen a temetés után: „Hogy tudsz ilyenkor nevetni és énekelni, te szörnyű lány? Két órája temettük el anyádat. Hogy mersz énekelni?!"

Jogom van boldognak lenni, feleli most Eve. És igenis merek énekelni.

Fülig érő mosollyal és teli tüdőből azt harsogva, *gggg felső d,* mintha ő lenne Pavarotti, belép az unokatestvére házába.

Pék Zoltán fordítása

Götz Eszter

NŐK A HALLGATÁS MÖGÖTT

Ö t frissen megjelent kötet. Szerzőik a negyvenes írógenerációhoz tartozó nők, egyazon korosztály, hasonló élettapasztalattal. Ami ezen túl összefűzi őket, az a zsidó gyökerekhez és/vagy a mai zsidó identitáshoz való viszonyuk; van, akinél ez nyíltan, a történetek központi részeként jelenik meg, másutt egy parabolában, egy múltbeli trauma feldolgozási folyamataként, vagy elejtett utalásokban. Önmagában még ez sem magyarázná, miért kerültek most egymás mellé, ha nem lenne határozottan kitapintható bennük egy olyan közös elem, ami mind a nőiséggel, mind a zsidósággal összefüggésben van: az öt mű kulcsfogalma valamilyen elhallgatás, egy kimondatlan, megnevezetlen sérülés, egy bűn, amiről hallgatni kell – vagy azért, mert nincsenek rá megfelelő szavak, vagy azért, mert a környezet tabuként kezeli. Vagy csupán az életeken át profin működtetett hazugság-mechanizmusok, a környezet vélt vagy valós elvárásai számolták fel a kimondás esélyét. Együtt tehát egy határozott vonulatot rajzolnak ki, amit a szerzők mindegyike más és más módon kezel.

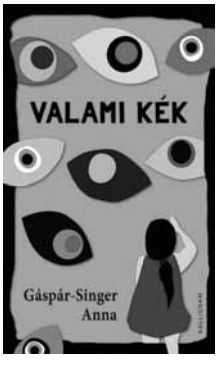

Gáspár-Singer Anna: Valami kék, Kalligram Kiadó, 2019

Elsőkötetes szerzőtől ilyen eredeti hangvételt ritkán kap a magyar olvasó. Gáspár-Singer Anna novelláskötetének legtöbb darabja már megjelent az irodalmi folyóiratokban, de kötetbe fűzve még határozottabban érzékelhető az írói tehetség. Az elbeszélések lazán kapcsolódnak egymáshoz, sőt az író az elbeszélő karakterét is magától értetődő természetességgel váltogatja, egymás után bújik bele a legkülönbözőbb korú, nemű és helyzetű alakok gondolatvilágába. Kisgyerek és kamasz, nő és férfi, irodista és kétkezi melós, Izraelbe látogató szingli és idősgondozó asszony szólal meg a történetekben, ha nem is minden esetben egyes szám első személyben, de mindenképpen a belső mozzanatokból építkező dramaturgiai keretben.

Ami a legelső mondatoknál feltűnik, az a lendületes könnyedség, amivel Gáspár-Singer Anna a nyelvet kezeli. Kifejezései üdítően eredetiek, a humor forrása gyakran maga a szóhasználat – egyszerűen nem tud olyan mondatot írni, amin ne hullámozna végig valami eleven lüktetés, valami meghökkentő, mégsem hatásvadász nyelvi érzékenység. A szerkesztésmód is a részletekből indul ki, kerüli a nagy, drámai íveket; nincs expozíció, a novellák felütésekor már nyakig járunk a történetekben, és apró mozzanatokon keresztül haladunk egy másik pont felé, ami szinte sohasem a végkifejlet, csupán egy következő állomás a megoldatlanság kanyarulataiban. A szuperközeliben ábrázolt környezet, a tárgyak, a testek pórusai hordozzák a figurák viszonyát. Egy kávénak csúfolt híg lötty, egy égszínkék tangabugyi, egy ereci családi lakoma fogásai, vagy egy halott öregasszony teste mellett pattogó borsószemek egyszerre szimbólumok és cselekményformáló elemek: Gáspár-Singer az emberi helyzeteket azok tárgyi megnyilvánulásaiban, lenyomataiban vizsgálja.

A mikromozzanatok a belső történések kivetülései, szinte ezek hordozzák a narrációt, a szereplők helyett beszélnek. A kétségek, a kérdések, a működésképtelen kapcsolatok, a tisztázatlan viszonyok – gyerek és elvált szülő, feleség és külföldön munkát vállalt férj, vagy a felnőttként találkozó kamaszkori barátok között – olyan súlyokkal terhelt, befejezetlen és bizonytalan körvonalú történetek, amelyeket nem lehet kimondani, megfogalmazni, levonni a következtetéseket. Nem lehet, mert a kicsit fájdalmas, távolságtartó elzárkózás sokkal élhetőbb, mint a határok éles kijelölése, a döntések meghozatala, a kétségtelen tények kimondása. Marad az elhallgatás, de ez sem fogalmazódik meg, csak az írástechnika szintjén érzékelhető. Így a stílus és a tartalom együtt hordozzák a ki nem mondott következtetéseket. Szó sincs mellébeszélésről: az elhallgatás itt írói technikává érik, a szereplők helyett a környezet „kommunikál". Mindezt Gáspár-Singer lendületesen, egyszerre komolyan és ironikusan, jól komponált, rendkívül élvezetes minidrámákban teszi az olvasó elé.

Hidas Judit: Boldogság tízezer kilométerre, Kalligram Kiadó, 2019

Hidas Judit novellafüzére egy női életút epizódjainak laza sorozata, akár egybefüggő szövegként is értelmezhető. Témaválasztása rögtön a borítón megjelenik: a címsorok felé forduló színes, műanyag Madonna-giccsszobrok megelőlegezik a női sorskérdéseket. Az írások főszereplője Anna, az ő életét követjük végig az egyetemtől a negyvenes éveiig, a szemináriumi szobában elvett szüzességétől a kiüresedett házasságig.

Anna, mint valami hetedíziglen érvényes átkot viszi magával a gyerekkorában belesulykolt megfelelési kényszert. Képtelen elszakadni az elvárásoktól, annak ellenére, hogy folyamatosan küszködik a biztos talaj hiányában. Önáltatásában eleve kudarcra ítélt helyzetekbe kényszeríti magát, céltudatossága ködös vágyak kergetésében fullad ki, emberismerete alárendelődik az igazodás mindent elnyomó késztetésének. Az elvágyódás, az örök és céltalan keresés az, ami megakadályozza, hogy önazonos életet éljen, holott a házassága, az anyasága, a lovak iránti rajongása és fotóművészi tehetsége együtt felkínálják a lehetőséget.

Hidas Judit torokszorító egyszerűséggel mélyíti el a női lapok bulvárrovatába illő témát: miért boldogtalan a nő? Írói eszköztárába emeli a sajtóból ismert közhelyeket, a Facebook stílusdiktátumát; karakteresen használja az elhallgatást, a lassan, hiányosan kibontakozó történetmesélést, éles megfigyelései, precíz leírásai szorító ellentétben állnak Anna belső bizonytalanságával. A novellák hétköznapi, csipcsup helyzetei valójában miniatűr tragédiák, miközben a sorsfordulatok rendre kimaradnak. Nincs írás a gyerekszülésről, a szerelemről, a házasság kezdetéről, helyettük egy állásinterjú, egy félresikerült kalandféle, egy kirándulás, egy nőnapi ünnepség hordozzák a tanulságokat. Az életút lábjegyzeteiből építkezik a mű, és a szerző arra is ügyel, hogy főhőse kifejezetten ellenszenves lehessen: a néhány bizonytalan körvonallal felrajzolt férj sokkal pozitívabb figurának tűnik, mint a sorsával hadakozó Anna, aki képtelen felismerni a saját csapdáját. De kimondani a nyilvánvalót senki nem tudja, hiszen a megértés, az önismeret hiánya miatt Anna csatornái zárva maradnak. Hidas Judit nem sorstragédiát ábrázol, hanem inkább tükröt tart a férfijogú társadalom elé, amelynek a novellák főhőse a saját tudatán keresztül esik áldozatul.

Rubin Eszter: Árnyékkert, Jaffa Kiadó, 2019

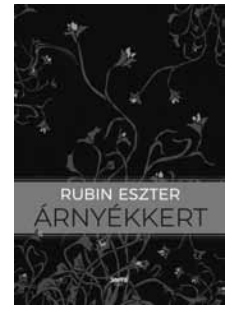

Egy nagy szerelem, egy boldog házasság, egy család, jómód, barátok és egy hatalmas ház: mintha valami szappanopera kellékei között járnánk, Rubin Eszter azonban a nyolcvanas évek Magyarországán kezdődő cselekményből, a filmszerűen sematikus helyzetből meglehetősen pontos korrajzot formál. De ez csak a háttér, a regény magjában nem a közelmúlt magyar társadalomtörténete áll, hanem egy pszichológiai tézis: az elnyomás, az elfojtás, a családon belüli erőszak pusztító hatása, ha nem is olyan egyértelmű formában, mint ahogyan a bűnügyi jelentésekben áll.

A baj lassan körvonalazódik, mialatt lendületesen követik egymást az események Gyuri és Lia, a regény két központi figurájának életében. Az elsöprő kamaszszerelemből a közös jövő tervezgetése, majd némi bizonytalan oldalkanyar után házasság lesz, sorra jönnek a gyerekek, és noha maradnak nyugtalanító lyukak a boldogságözönben, a pár kitart egymás mellett, az álomház épül, a gyerekek nőnek, a kemény munkával fölfejlesztett cég hozza a pénzt. Igaz, közben felmerülnek kérdések: ki hozza a döntéseket a családban, miért olyan más az első gyerek, mint a többi, mi történt a házasság előtti utolsó hetekben Liával, ki az a férfi, akinek a fényképe a tárcájában van, és mitől érzi Gyuri, hogy az élete ködszerűen szétfoszlik a keze között?

Ahogy halad előre a cselekmény, úgy válik Lia fojtogató jelenléte egyre nyilvánvalóbban uralkodó, sőt látens módon erőszakos befolyássá. Eközben elszaporodnak a misztikusba hajló részletek és az ismétlődő toposzok, és kirajzolódik a fő probléma: a család életét Lia önző és erkölcstelen figurája abuzálja. A nagy gonddal kidolgozott organikus szimbólumrendszer – Lia neve minduntalan a Gyurira kapaszkodó, pusztító liánt idézi fel az olvasóban, a gyönyörű házon rejtélyes repedések mutatkoznak, itt-ott eltűnnek a falak, és az egész helyszín mesebeli, igazságtevő metaforává válik – eluralkodik, a realisztikusan végigvitt cselekményt átjárják a mesés elemek.

Gyuri hiába próbál megkapaszkodni a normalitásban, elveszti a fonalat, néma, akarattalan szobanövénnyé lesz Lia háztartásában. A lázadása a zsidóság felé indítja el, izraeli útjain talál először megnyugvást, később egyre erősödő gyökereket, ha nem is múltat, de legalább jelent. Ezen a vonalon kerül mellé Hanna, a férfi számára tökéletes pár, aki teljes odaadással egy működő jövőt, a hazugságokkal megtámasztott család helyett egy egészségesebb, józan alternatívát kínál neki. De az immár középkorú Gyurinak ehhez sincs ereje, Lia visszaparancsolja maga mellé, egyre furcsább, egyre kilátástalanabb függésbe hozza, amiből Hanna még egy halálos betegség árán sem tudja kiszakítani. Hanna figurája lassan feloldódik, fizikailag is eltűnik a semmiben, a zsidó identitással, mint életmentő közeggel együtt, és Gyurinak a lelke, a személyisége, az életereje foszlik szét.

A zárás az egész addigi cselekményt egy rossz álomnak minősítve, filmes klisé módjára egyetlen gyors gesztussal felülírja. A kimondatlan konfliktusok, a gyötrő élethazugságok felhalmozódása ezáltal nem kap – mert nem kaphat – feloldást.

Finy Petra: Marlenka, Athenaeum Kiadó, 2019

A népszerű gyerekmesék és kamaszkönyvek után az utóbbi években Finy Petra a női sorsok írója lett. Új regénye egy generációkon átnyúló traumát, egy megörökölt holokauszt-élményt dolgoz fel. A budai Városmajor utcában 1944-45 telén történt eseményekhez nyúl, amelyeket Zoltán Gábor megrendítő pontossággal ábrázolt az *Orgia* című, 2016-os regényében. De Finy női fejlődésregényt formál az alapanyagból, és a cselekmény súlypontját a mába helyezi. Így született meg egy furcsa túlélő-történet, amelyben az erőszakot egykor elszenvedő anya csak a lánya, majd az unokái tudatának mélyén van jelen.

Marlenka, a kislány, aki annak idején Sztehlo Gábornak köszönhetően élte túl a legsötétebb időszakot, nagyon keveset őriz a megerőszakolt, megalázott és meggyilkolt anya emlékéből, azt is inkább ködös képzetek formájában. Az életét alig háromévesen megpecsételő tragédia után a nárcisztikus apa uralkodik rajta, majd egy hasonló alkatú férj, és csak idős korára képes megteremteni magának azt a biztonságos, kiegyensúlyozott világot, amit tiszta szívvel a sajátjának mondhat. De a Városmajorban romboló neonáci banda fenyegetése előhozza belőle azt, amit egész életében elnyomott: passzív, meghunyászkodó figurából a saját sorsát tudatosan felvállaló, kezdeményezésre képes nő lesz.

Finy Petra fordulatos cselekményszövése a fejlődéstörténetből pörgős kalandregényt kanyarít, amiben romantikus, sőt misztikus elemek is felbukkannak – sajnos az anya figurájából a tudat peremére szorult intuitív erő helyett inkább a felhőkön ücsörgő angyalka kerekedett, aki néha hosszan elmélkedik a szeretet mibenlétéről, és ez kissé megzavarja a lélektani hitelességet. De a regény olajozott dramaturgiája, a tipizált szereplők viszonya jól működik, és a végkifejlet – amiben a bandavezér pálfordulása, egy duci cukrászlány féltékenységi rohama, az autista fiú ködlovaglása és több poétikus elgyengülés is fontos szerepet kap – a feloldás felé mutat. A kibeszéletlen traumát egy súlyos konfliktus, egy újabb erőszak fenyegetése hozza felszínre és oldja fel, kicsit leegyszerűsítve, tételszerűen, de mindenképpen valós helyzetekbe ágyazva.

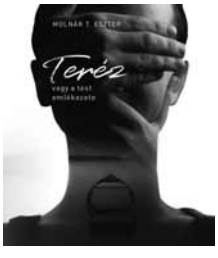

Molnár T. Eszter: Teréz, vagy a test emlékezete, Prae Kiadó, 2019

A regény főhőse egy soha ki nem beszélt gyerekkori erőszak terhét cipeli. Nem is a lelkében, mert az emlékezet jóságosan elzárja a fájdalmat, hanem a teste tapasztalatában. Viszi egyik városról a másikra, aztán tovább, egy idegen országba, egy következő családba, gyerekkorból felnőtt létbe, feldolgozatlanul, megbújva a sejtjeiben. Sőt, a téma három különböző életút-változatban, három lehetséges kimenetben is autentikus sorssá formálódik: mire belehelyezkedünk a férje nélkül, kislányával Németországba költöző harmincas asszony történetébe, az meg is szakad, és a kiindulóponthoz visszatérve, a férjet külföldre követő nő történetével folytatódik. Majd egy harmadik változatban is végigkísérjük, immár férj és gyerek nélkül, ahol Teréz, mint egyedülálló patológus, Bécsben vállal munkát.

Ugyanaz a képlet, ugyanaz a közeg, és bár az életút sokféle lehet, de a testben őrzött másik, igazi történet nem változik. A fő téma, az idegenség, a menekülés, az átmeneti létben való megrekedés mindenütt egyforma. A háromfelé gondolt kibontakozás a mindvégig szigorúan racionális kifejezésmód ellenére is mitikus: mintha a főhős a mesebeli hármas útelágazásnál vesztegelne, miközben gondolatban eljátszik a kimozdulás, a megoldáskeresés különböző ötleteivel. Ettől a párhuzamos folytonosságtól pedig egy idő után az olvasó is eloldja magát attól a sémától, amit a narratívák hordoznak; már nem vár végkifejletet, nem keresi a párkapcsolatból vagy a magányból eredő magyarázatokat, nem a jövő foglalkoztatja, hanem a múlt. Rátalál a regény körkörös dramaturgiájának mélyén arra a mozzanatra, ami mindig visszavezeti a főhős személyiségét alkotó központi elemhez, az elhallgatott gyerekkori erőszakhoz. Feladja, hogy a jövő felé tájékozódjon, hogy reális perspektívákat keressen, ahogyan a főszereplő is ezt teszi – számára a jövő a múlton át vezet.

Molnár T. Eszter mindezt rendkívül érzékeny írói eszközökkel és mindenekelőtt olyan bravúros szerkesztésmóddal éri el, ami egyedivé teszi a kortárs magyar irodalomban. A puritán, kristálytiszta nyelvezettel tolmácsolt sors-alternatívák nyugodt – vagy inkább nyugalomba fojtott feszültségeket sejtető – tónusú mondatokban, ráérősen áramolnak. Lassú ritmusuk kikapcsolja az olvasót a megszokott regényolvasási tempóból. Ráadásul a szerkesztésmód szaggatottá teszi a történet haladását: a folyószöveg itt-ott váratlanul szétnyílik, és egy kétnyelvű lexikon szócikkeként halad tovább, hol német-magyar, hol angol-magyar kettős szövegként, de ugyanúgy Teréz által elbeszélve, mint az eddigiekben. A többnyelvűség logikus magyarázata persze a külföldön folytatott életút, de valójában a nyelvek közötti ingázás is csak a hallgatás, az elhallgatás egyik módja. Molnár T. úgy közelíti a némaságot, hogy a hősnőjét nem átlépteti a nyelvi kifejezés akadályain, hanem folyamatosan szembesíti azokkal. A hallgatás, a kifejezés képtelensége ezáltal a túlélés egyetlen eszközévé válik. Ahogyan a regény elején elhelyezett, párhuzamos történetben is a beszéd képessége sérül: Teréz felidézi a nagynéni gyerekkori traumáját, az SS-tiszt térdén ülő zsidó kislány halálfélelmét, azt a pillanatot, amikor rezzenéstelen arccal hallgatja a barátságos katona fenyegetését, és attól fogva egész életében csak dadogni tud. „A csöndet nem lehet elvenni" – mondja, és a fájdalom végtelenített, mélyen beépülő folyamatossága révén kimondatlanul is közösséget vállal a 20. századi európai zsidóság tragédiáját tovább hordozó mai generációkkal.

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes előfizetési díj
1 évre 25 200 Ft
Megrendelhető a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149, 210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!
Keresse az újságárusoknál vagy fizessen elő!

1% adóddal
100% kultúra

A **Szombat Alapítvány** kurátorai, Forrás-Biró Aletta pszichológus, Komoróczy Szonja Ráhel hebraista és Kovács András szociológus is arra kérnek, sőt biztatnak, ajánld adód 1%-át a **Szombat Alapítvány**nak.

Adószám:
18165850-1-42

Schiller
SZERVIZ

SCHILLER SZERVIZEK BUDAPESTEN, 5 HELYEN!
ISO 9001:2009 SZERINT TANÚSÍTVA

Márkaszervizek és típustól független szervizszolgáltatások; több, mint 25 éves tapasztalattal!

IV. ker., Fóti út 143.
IV. ker., Külső Váci út 20.
XIII. ker., Váci út 113.
XIV. ker., Tengerszem u. 59/A.
XV. ker., Szentmihályi út 142.

ŠKODA TOYOTA FIAT RENAULT DACIA Service BOSCH Service

Schiller.hu

1% Adó
=
100%
Zsidó Kultúra

Adószámunk:
19025733-2-42

A kultúra hidat teremt.

Köszönjük!

MAZSIKE
MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET

Az Élet Menete

Támogassa adója 1%-val Alapítványunk működését!

A változás veled kezdődik!

A tavaly felajánlott 217 281 forintot az Embermentők tiszteletére állítandó köztéri emlékművünkre fogjuk fordítani.

Adószámunk:
18184053-1-41

9 770865 384003 20004

nka

Nemzeti Együttműködési Alap